

HIF-Undervisning

2001:2

Noen utviklingsmessige
milepeler i tidlige barneår,
relatert til «normalutvikling»

Eva Carlsdotter Schjetne

Høgskolen i Finnmark

	PUBLIKASJON: HiF-Undervisning 2001:2 ISSN: 0805-1844
Publikasjonens tittel: Noen utviklingsmessige milepeler i tidlige barneår, relatert til «normalutvikling»	Antall sider: 42 Dato: 28. februar 2001 Pris: kr 45,- ekskl. mva
Forfatter: Eva Carlsdotter Schjetne	Avdeling: Avdeling for fritids- og kulturfag
Oppdragsgiver:	Prosjekt:
Utdrag:	
Vi bestiller ____stk av publikasjonen: Navn: _____ Adresse/postnr: _____	

*Noen utviklingsmessige milepeler
i tidlige barneår, relatert til
"normalutvikling"*

av

Eva Carlsdotter Schjetne

---

1. NOEN UTVIKLINGSMESSIGE MILEPELER I TIDLIGE BARNEÅR, RELATERT TIL "NORMALUTVIKLING"	5
1.1 Innledning-normalitetsbegrepet.	5
1.2 Spedbarnsalderen -0-1 år	7
1.2.1 Fødselen	7
1.2.2 1 måned	7
1.2.3 Ny kunnskap om spedbarnets første måneder. Komplettering av bildet.	9
1.2.4 To måneder	11
1.2.5 Fire måneder	12
1.2.6 7 måneder.	14
1.2.7 10 måneder	16
2. NOEN UTVIKLINGSMESSIGE MILEPELER I DET ANNET LEVEÅR	18
2.1.1 Tolv måneder -1 år	18
2.1.2 18 måneder/ 1 ½ år.	19
3. TO-ÅRSALDEREN	22
4. TRE-ÅRSALDEREN	24
5. FIRE-ÅRSALDEREN	27
6. FEM-ÅRSALDEREN	29
7. SEKS-ÅRSALDEREN	31
8. SYV-ÅRSALDEREN	33
9. ÅTTEÅRSALDEREN	36
10. NI-ÅRSALDEREN	38
11. TI-ÅRSALDEREN	40
12. REFERANSER	42

Forord

Vi står ofte i det praktiske arbeidet med barn som har behov for særskilt omsorg innfør spørsmålet, hva er det "normale", - hva er det vi kan regne som avvik? Her finnes mye taus erfaringskunnskap, etter hvert blir vi tryggere på vår vurdering. Samværet med egne barn og andres gir oss fordypede kunnskaper og hjelper oss å sortere i våre teoretiske kunnskaper. Av og til melder seg et behov for å sjekke opp erfaringskunnskapen mot objektiv kunnskap (i hvert fall basert på store utvalg og relatert til normalfordelingen).

Spesielt når man i lengre tid har arbeidet med barn med ulike funksjonshemninger har jeg opplevd å strekke normalitetsbegrepet en bra bit lenger, en det ikke-fagfolk, foreldre, venner og naboer gjør. Jag har fått nyttig korrsjon på mitt eget "normalbegrep" når jeg har Wisc-testet (IQ-test) normalbarn, hva en 10-åring faktisk forventes å prestere intellektuelt - og faktisk gjør det, og mer dertill!

Derfor hadde jeg forståelse for ønsket om en "håndbok" i "normalutvikling," fra studenter som nu skal ut i arbeidslivet som barnevernspedagoger og sosionomer.

Det er en grunn til at det er vanskelig å finne den type bøker i dag. Mange av studiene er gamle, utført i laboratorieforsøk som med rette kan kritiseres og som objektrelasjonsteori og Piagets teorier, revurderes i lys av nye modernere, undersøkelser. Kunnskapen om at "normalutviklingen" har stort spennvidd og modningen kan være både gradvis og ta store sprang skaper også berettiget frykt for at en slik "håndbok", feilaktig brukt, kan brukes for å stemple barn som "unormale". Vi vet at slik "stempling" pga. ufullstendige fagkunnskaper og mangelfullt profesjonelt skjønn har gjort ubotelig skade i barnevernssaker. Vi må alle ta det som en advarsel!

Likevel opplever vi som arbeider praktisk med barn i ulike problemsituasjoner, at det finnes en rekke sider ved forskningen på barns utvikling som er gode å støtte seg til i sin vurdering. Foreligger det avvik, er det vi som fagfolk som har muligheten for å ta initiativ og sette igang tiltak for å hjelpe barn og familie. Det er like alvorlig å tro at alle utviklingsproblemer skyldes sosiale orsaker og omsorgssvikt som det motsatte. I og med oppmerksomheten omkring seksuelle overgrep, oppstår en rekke spørsmål om hva som kan regnes som normal seksuell adferd hos barn. Her foreligger store variasjoner beroende på holdninger og kultur i lokalsamfunnene, som gjør vurderingene vanskelige. Vi tar derfor med en beskrivelse av barns "normale", seksuelle adferd, basert på psykolog Thore Langfeldts arbeid omkring barns seksuelle utvikling.

Håpet er at de kunnskaper som her presenteres kan være til hjelp og veiledning for barnevernspedagoger og sosionomer i det daglige arbeidet med barn.

1. Noen utviklingsmessige milepeler i tidlige barneår, relatert til “normalutvikling”

1.1 Innledning-normalitetsbegrepet.

Normalitetsbegrepet bør vies litt oppmerksomhet innledningsvis. For å kunne registrere avvik som vi bør reagere på i barns utvikling og adferd, så må vi også ha en oppfatning om hva som er det “normale”, slik barn vanligvis er, utvikling og adferd som kan forventes av dem, på det utviklingstrinn de befinner seg.

I dag brukes “normalitetsbegrepet” sjeldent fordi man etter hvert har innsett at mennesket er altfor komplisert til å kategoriseres slik, og at variasjonen i menneskelig utvikling og adferd er stor, uten at den ville kategoriseres som direkte avvik. Normalitetsbegrepet har altfor ofte vært knyttet opp til det kulturelt ønskelige og aksepterte i et samfunn, under en bestemt tidsepoke eller vitenskapelig paradigme. Normalitetsbegrepet blir lett et uttrykk for det “aksepterte”.

I dagligtalen brukes ofte det “normale” om en ideell og ønskelig tilstand. På den annen side har vi det statistiske normalitetsbegrep knyttet til normalfordelingen (Gausskurven). "Det normale" er det som betegner de fleste mennesker - fordelingen omkring det aritmetiske middeltall for befolkningen. Mye psykologisk utviklingsforskning er bygget opp omkring denne statistiske og relative “normalitet”, det vil si typiske karakteristika for den gruppe man undersøker. I intelligenstesting av barn er det gjennomsnittsprestasjonene til en viss aldersgruppe som danner normen, og barnets prestasjoner måles mot denne. På samme måte er det fremkommet normer i forhold til en rekke utviklingsvariabler som motorisk og sosial modning og kognitiv utvikling.

I det følgende vil vi presentere sammenfatninger for de ulike alderstrinn, hvor forskning og erfaring har påvist er typiske trekk ved barnets ulike aldre. Oppsummeringene avser altså å være normative i den forstand, at de gir en viss oppfatning om karakteristiske mønstre for et visst modningsnivå. Man må alltid huske på at hvert enkelt barn vil vise en egen individuell profil. Det finnes en betydelig variasjonsbredde, som gjelder såvel tidspunktene hvor de ulike karakteristika opptrer som grad og intensitet. Denne norm kan imidlertid hjelpe oss å foreta vurderinger om hva vi bør reagere på som avvik. Det kan være like ille å “underreagere” som å "la være å reagere" eller “overreagere”.

Vi har her valgt å følge det utviklingsmønster som er utviklet av Arnold Gesell, en klassiker i dette sammenheng. Hans opprinnelige beskrivelse av barnets utvikling går helt

frem til 16-årsalderen, her stopper vi ved 10-årsalderen. Vi vil også komplettere fremstillingen med annen utviklingspsykologisk kunnskap, andre klassikere som Erik H. Eriksen og J. Piaget samt en del kritisk granskning av disse og nyere forskningsresultater. Vi vil også referere en ny klassiker Daniel Stern. Fra sitt psykoanalytiske og utviklingspsykologiske perspektiv er han den største bidragsyterne de seneste decenniene, til å formulere ny kunnskap om den tidligste utviklingen hos spedbarnet. Han gjør bruk av et bredt spekter av egne og andres forskningsresultater ut fra spedbarnsobservasjoner for å forme sin selvpsykologiske teori. Ikke minst viktig er hans forskningsresultater for borderlineproblematikk som er et sentralt tema i forhold til omsorgssvikt.

På grunn av fokus på incestproblematikk har vi også valgt å ta med kunnskaper om barns "normale" seksuelle utvikling. Det bør betones at det forhold, *at* barnet oppdager sin seksualitet, og *når* dette skjer, vil i mange tilfeller være avhengig av de barn de er sammen med i lek. Seksuell utvikling vil derfor oppvise variasjoner i enda større grad enn de øvrige utviklingsfasene. Den norske psykologen/sexologen Tore Langfelts bok om barns seksualitet er dessverre utgått fra forlaget (Cappelen). En rekke av hans tanker om barns seksualitet er derfor referert i kompendiet i forhold til aldersnivå.

Gesell har valgt fire områder for sine beskrivelser. Han følger denne inndelingen temmelig strikt opp til 10-års alderen, deretter gjør den økte differensieringen av atferden det nødvendig med andre inndelingsgrunner. Vi vil i denne fremstillingen fokusere på de 10 - 11 første årene, da det er i disse aldre som jeg har opplevd det største behov for veiledning om aldersadekvat utvikling.

De fire områdene til Gesell er:

Motorisk utvikling. Dette omfatter kroppsholdning, gripeeve, forflytting, den allmenne samordningen av kroppens ulike deler. I tillegg kommer mer spesifikke motoriske ferdigheter.

Adaptiv adferd. Dette er knyttet til å adferd som avspeiler den aktuelle evnen til å sette igang ny virksomhet, og derved være i stand til å nyttiggjøre seg tidligere erfaringer. Dette henger nært sammen med fenomener som våkenhet og intelligens.

Språklig adferd. Dette omfatter generelt all adferd som er egnet til å kommunisere.

Personlig og sosial adferd. Med dette menes barnets personlige reaksjoner i samspillet med andre personer, kulturell påvirkning, og tilpasningen til familielivet. Videre evnen til å skille mellom mitt og ditt, samspillet med sosiale grupper og tilpasning til samfunnets konvensjoner.

På grunn av utviklingens grunnkarakter vil slike forsøk på inndeling virke diffus, områdene griper inn i hverandre. Den likner ikke på noen trapp med bestemte trinn men mere på en fjellskråning, iblant er det bratte ujevne stigninger som avløses av flattere partier, ja av og til kan det forekomme at det heller utfor, for så å stige bratt igjen.

1.2 Spedbarnsalderen -0-1 år

1.2.1 Fødselen

Ved fødselen, da barnet forlater det beskyttede miljø i livmoren er barnet normalt omkring 280 dager gammelt. Det er utrustet med alle de nerveceller som de trenger under sin livstid. Antallet er oppskattingsvis omkring 12-14 milliarder, de øker ikke i antall, men frem til 16-års alderen øker de betydelig i størrelse. Nervecellene byttes ikke ut eller fornyes slik som er tilfelle med kroppens andre celler (jfr. senere tids diskusjon om genteknologi og dyrking av stamceller).

Det nyfødte barnet kan ikke ta imot næring på samme passive måte som før, nå må det utføre suge- og svelgebevegelser. Mekanismene for disse refleksbevegelser er velutviklede, og fettene i de kjøttfulle sugedyne i kinnene er slik sammensatt at det absorberes veldig sent i kroppen. Det betyr at de fyller sin funksjon selv hos meget utsultede barn. Suge- og svelgebevegelsene er samordnet slik at den siste slurken melk renner ut når barnet slipper brystet. Det må også sørge for surstofftilførsel gjennom pusten og lungene.

Ved siden av disse rent fysiologiske avhengighetsforhold til verden oppstår også psykologiske forhold til omverden. Selv om barnet på det bevisste plan har begrenset påvirkning, så innebærer ankomsten til dels radikale inngrep i en families liv. Moren vil normalt komme å prioritere barnets velferd, legge til rette for en trygg og lystbetont amningssituasjon, passe på at den har det godt i sengen eller vuggen, småprate og holde alle sinnene åpne for barnets reaksjoner. Påvirkningen av all denne omsorgen mener man leder barnet inn i utviklingsprosessen mot et sosialt vesen.

1.2.2 1 måned

Hele første måneden etter fødselen preges av ustabile tilpasningsaktiviteter til det nye miljø. Organfunksjonene, også de primære som hjertevirksomhet og blodtrykk er ujevne på grunn av at det autonome nervesystemet fortsatt er mangelfullt organisert. Nyere forskning har vist, at fremfor alt evnen til kommunikasjon fungerer bedre enn man tidligere trodde. Sterns (1991) viktige bidrag til dette, er hans og andres observasjoner av den sosiale interaksjonen mellom barnet og omsorgspersonene i det man tidligere fremst så som fysiologisk regulering, mating, søvn, bleieskift og bading. Foreldre er i allmennhet så innstilt på målet, for eksempel å roe barnet og få det til å sove, at de ikke merker at midlene de bruker, handler om aktivt og tilpasset sosialt samvær. Han peker videre på at omsorgspersoner helt faktisk fokuserer på den sosiale interaksjonen helt fra begynnelsen. Omsorgspersonene snakker, som om barnet har en følelse av et selv, og

tilskriver spedbarnet intensjoner - "vil du se den der?" ...."nå blir du alt sint når det drøyer med flasken.....", og kontroll over handlinger som "det der gjorde du for å erte meg....." (Noe jeg har sett referert som foreldres manglende realitetsorientering og som har fått meg, som familieterapeut å "belære" om projeksjoner og selvoppfyllende profetier, men hvor S. bringer in en alternativ synsmåte!) Ved siden av å være opptatt av at spedbarn er fysiologiske system som må reguleres, så peker Stern på at foreldre også ser på dem som utviklede mennesker som man kan forstå, som har egne opplevelser, sosial følsomhet, og en spirende men kanskje ikke helt utviklet følelse av et selv. Oppmerksomheten på samspill og kommunikasjon mellom omsorgstakere og spedbarn i denne fase er en viktig innfallsport for tiltak som settes inn for å unngå senere omsorgsovertakelse. Vi vil derfor anbefale "Spädbarnets interpersonella värld", (Stern 1991) for mer dyptgående studier av boken, hvis man står i slikt arbeide.

Grensene mellom våkent og sovende tilstand så man tidligere som diffuse, men nyere forskning (Wolff 1966, i Stern 1991) har identifisert og beskrevet hvordan spedbarnet i de første månedene cyklisk gjennomlever en rekke ulike tilstander som døs, alert inaktivitet, alert aktivitet, gneldrete gråt, skriking, regelmessig søvn og paradoks søvn. Først ved slutten av første måneden kan man merke tegn på fastere atferdsmønstre.

Motorisk utvikling I våkent tilstand domineres motorikken av den såkalte. toniske nakkerefleksen. Gesell mente at den har avgjørende betydning for utviklingen av hele aksjonssystemet. Når barnet ligger på ryggen har det oftest hodet vent mot ene siden, samme sides arm er utstrakt mens motsatt arm hviler bøyd med handen ved øvre delen av brystet. Dette asymmetriske mønsteret overgår ved ca. 4 måneders alder til et symmetrisk mønster. Når hodet tilfeldigvis er vendt fremover er det i forbindelse med sprettbevegelser.

Adaptiv adferd Denne er først og fremst knyttet til munnen og øynene. Stimulering av munnviken leder til at munnen trekkes sammen i sugestilling. I og med at øyemusklernes kontrollfunksjon blir bedre kan blikket fikseres lengre tid ad gangen. Den toniske nakkerefleksen begrenser imidlertid synsfeltet. Barnet interesserer seg ikke for dinglende gjenstander, men fører man gjenstanden i blikkets retning så vil barnet følge det med hode og øyebevegelser innenfor en begrenset sektor.

Språklig adferd. Her dominerer fortsatt varianter av skriket. Enkelte lyder kan tolkes som en et forstadium til babling. Barnet reagerer også på lyder gjennom å avbryte sine bevegelser når man ringer i en klokke el. liknende og viser en lyttende adferd.

Personlig og sosial adferd Det synes som om barnet er i ferd med å våkne sosialt. Hvis det blir tatt opp når det er urolig faller det til ro. Det er i stand til å fornemme trygghet ved god omsorg og reagere negativt på stress i omsorgssituasjonen. Vi ser nå at den nye synsmåten har gjort oss oppmerksomme på det vell av sosial adferd som følger med omsorgsoppgavene. Stern viser til, hvordan klassisk psykoanalyse har oppfattet barnet som avskjermet fra andre, asosialt eller som Mahler beskriver det "normal autisme" (Mahler, Pine og Bergman 1975, i Stern 1991).

1.2.3 Ny kunnskap om spedbarnets første måneder. Komplettering av bildet.

Med sin bok *The Interpersonal World of the Infant* (1985, sv. oversettelse 1991) kom Daniel Stern å skissere en revidert og moderne utviklingspsykologi i forhold til klassisk analytisk tradisjon, basert på omfattende observasjoner, egne og andre forskeres, av det helt lille barnet. I tillegg til å gi et mer nyansert bilde av barnets første levemåneder utfordrer han symbiosebegrepet - antakelsen om at barnets opplevelse kjennetegnes av et sammensmeltende med moren. Han er av den oppfatning at barnet på hvert nivå av sin opplevelse i utviklingsfasen kan fornemme seg som en separat person - en fornemmelse av et "selv".

Han har valgt å beskrive utviklingen i form av *relaterende-domener* hvor det organiserende prinsippet for utvikling er den subjektive følelsen av et "selv". Det skiller seg fra tidligere kjente konstruksjoner i utviklingspsykologien som operer med "stadier" og adskilte faser som i klassisk psykoanalyse (Erikson, Freud mfl.).

Relaterende-domenene utvikles gradvis over de første 15 levemånedene, fra *følelsen av et begynnende selv* ved fødselen og de første månedene til *følelsen av kjerneselv* ved 2-3 måneder, *følelsen av et subjektivt selv* ved 7 - 9 måneder og til sist *følelsen av et verbalt selv* omkring 15 - 18-månedersalderen. Alle relaterendedomenene forblir aktive under utviklingen og ingen går heller tapt. Når disse følelsene en gang er blitt formet, så fungerer de og er aktive gjennom hele livet, de fortsetter alle å vokse og sameksistere. Det synes også som om den første formingsperioden for mange utviklingspsykologiske og neurologiske prosesser er relativt sensitiv slik at hvis noe skjer tidlig så får det større innvirkning og blir også vanskeligere å snu enn hvis det skjer senere.

Stern viser til hvordan man i psykolanalytisk tradisjon vanligvis har tenkt seg at spedbarnet i de første to måneder befinner seg i en slags presosial, prekognitiv og preorganisert livsfase. Han hevder at spedbarnet i denne perioden aktivt former en følelse av et begynnende selv og at dette er en følelse av "selv" som kommer å vedvare hele livslø-

pet. Den overordnede følelsen av et "selv" har startet sin utvikling men er ennå i formingsprosessen. Denne konklusjon bygger han på en omfattende forskning og informasjonssinnhenting og han oppsummerer dem i følgende punkt (Stern -91, s.55-56, min fornorskning):

1. Spedbarn søker sensorisk stimulering, og de gjør det på en føregripende måte, en forutsetning for driften til å stille hypoteser og fungere i motivasjonssystemer.
2. De viser tydelige tegn å ønsker eller preferanser i forhold til de sinnsintrykk de søker og de persepsjoner de former. Disse er medfødte.
3. Helt fra fødselen virker det som det finnes en sentral tendens til å forme og prøve hypoteser om hva som skjer i verden omkring. (Bruner 1977). Spedbarn "evaluerer" også hele tiden, på slik måte at de spør: er dette annerledes enn, eller det samme som det der? Hvordan er dette jeg nettopp har truffet på, annerledes enn det jeg traff på tidligere? (Kagan et al. 1978) Det synes klart at denne sentrale tendens hos intellektet, hvis man stadig bruker den, hurtig vil komme til å kategorisere den sosiale verden i sammenfallende og kontrasterende mønster, hendelser, oppsett og opplevelser. Spedbarnet vil hurtig oppdage hvilke trekk i en opplevelse som er invariante og hvilke som er varierte - det vil si hvilke egenskaper som "hør til" opplevelsen (J.Gibson 1950, 1979). Spedbarnet kommer å bruke disse prosesser på alle de sinnsintrykk og persepsjoner som er tilgjengelige, fra det enkleste til det aller mest komplekse, det vil si "tanker om tanker".
4. Affektive og kognitive prosesser kan ikke uten videre skilles ad. I en enkel innlæringsoppgave bygges aktivering opp og avklinger. Læringen i seg selv er motivert og affektladet . På samme måte: i et øyeblikk av sterk affekt fortsetter persepsjon og kognisjon å fungere. Følelsesmessige opplevelser har til slutt også sine invariante og varierte trekk (for eksempel alle de ulike tilfeller som elder til at man blir forbauset). Sorteringen av disse er en kognitiv oppgave som berører en følelsesmessig opplevelse.

Han ser denne forskning som kognitivt dominert og til stor del bestemt av eksperimentelle observasjoner. Han mener at disse i seg er revolusjonerende, men ser også behovet av å finne ut, hvordan det står til med det mer affektladete spedbarnet med motivasjoner og lyster som tvinger ur tilstanden av "alert inaktivitet" - altså det psykoanalytiske

perspektiv. Det er her Stern ser sin oppgave å bidra med en alternativ tankemodell - *de fire følelsene av "selv"*.

Grunntanken går ut på at alt ettersom nye atferdsmønstre og nye kapasiteter utvikles, så reorganiseres de for å danne organiserte subjektive perspektiv på seg selv og den annen. Resultatet blir da, at ulike følelser av selv bryter frem i kvantesprang. Til en begynnelse, fra fødselen av, eksisterer et fysisk selv. Det oppleves som en sammenhengende fysisk enhet med sin egen vilje, med ett unikt følelsesliv og sin egen historie. Dette selv opererer i allmennhet på et ubevisst plan. Det taes for gitt og vanskelig å verbalisere selv når vi modningsmessig ville vært i stand til det.

Det Stern kaller "*følelsen av et kjerneselv*" er til forskjell fra det opprinnelige, en opplevelsesrelatert følelse av "selv". Han mener at det har elementer av "kroppsjeg" slik det forekommer i psykoanalytisk tenkning men også mer av et sensomotorisk skjema, som i tillegg omfatter affektive egenskaper. Denne forandringen mot et kjerneselv ventes å opptre mellom andre og sjette levemåned, når spedbarnet føler at det selv og moren er fysisk adskilte personer, agerer ulikt, og har hver sin historie. Den subjektive sosiale verden, og de interpersonelle opplevelsene foregår nå innenfor *kjernerelaterendets domene*.

1.2.4 To måneder

I denne perioden opplever man et tydelig skille fra foregående periode i og med at barnet begynner å ta direkte øyekontakt. (jfr. "det opplevelsesrelaterte selv" i forrige avsnitt!) De begynner også å smile alt hyppigere, men også å smile til svar og vekke smil hos andre. Gurglelydene kommer også i denne perioden. Det synes også å foregå en mental modning som fremmer innlæring, strategiene for å utforske omverden forandres og man har observert nye visuelle søkemønstre. I og med modnere motoriske mønstre kan man observere det Piaget referer til som begynnende "sensomotorisk intelligens" (Brørup et. al. 1994).

Ifølge Stern vil nå følelsen av kjerneselv starte sin utvikling. Dette mener han er en utviklingsforandring som skjer mellom 2 - 6 måneder, spedbarnet vil kjenne at det er helt skilt fra moren, de er ulike agerende og har adskilte følelsesopplevelser og separat historie. Følelsen er opplevelsesrelatert, et perspektiv som hviler på samspillet mellom mange interpersonelle kapasiteter. Når dette perspektivet formes forandres den subjektive sosiale verden og den interpersonelle opplevelse vil operere innen en annerledes domene- kjernerelaterendets.

1.2.5 Fire måneder

Som vi ser så synes barnet å gå inn i en sosialiseringssprosess på et svært tidlig stadium og denne fortsetter med alt bedre ressurser. Periodene med søvn blir klarer adskilt fra de våkne periodene og man vil oppleve hvordan personlighetstrekk begynner å vise seg. Det har betydning at sentralnervesystemet har oppnådd en bedre organisering gjennom modning, spesielt hjernebarken - den kortikale organiseringen. Dette gjør det mulig med en samordning mellom øye og hånd.

Motorisk utvikling Som tidligere nevnt så forandres det motoriske mønstret av at den toniske nakkerefleksjonen viser tegn til å forsvinne. I gjennomsnitt skjer dette omkring 5 måneder, da den erstattes av et symmetrisk bevegelsesmønster. Hodet er som oftest vendt fremover og barnet kan røre armene symmetrisk. Det kan fange opp og følge en gjenstand med blikket fra fire måneder, hendene holdes lukket og når det strekker ut armene er det ikke for å gripe gjenstanden. Barnet kan fange opp og fastholde en gjenstand med blikket lenge før det makter å fange det med hendene, det først primitive grep opptrer omkring 5 månedersalderen. Muskulaturen i ben og bolen begynner å organiseres, barnet liker å sitte opp kortere stunder i babysitter (fysioterapeuter advarer mot at barnet sitter for lenge opprett i de nye modellene) og holder hodet opprett uten støtte. Det hender at det strekker ut hånden etter en gjenstand men bevegelsen er ennå ikke isolert, andre deler av kroppen følger med i bevegelsen.

Adaptiv adferd Her kommer fremskrittene på grunn av den økte koordinasjonsevnen. Det månedsgamle barnets primitive fiksering er blitt borte og barnet fungerer mer selektivt når det tar inn omverden. Det iakttar sine egne bevegelser, ser på hånden sin, eller på en leke som noen holder frem.

Piaget er fortsatt den som har gjort det mest vellykkede forsøk på å få til en sammenhengende beskrivelse av den kognitive utvikling. Den kritikk som er kommet gjelder fremst tidspunktene for de senere fasenes inntreden og nyansene i den konkrete operasjonelle fasen, og han har selv pekt på at man kanskje sjelden oppnår en fullstendig logisk operasjonell tenkning

Han setter den kognitive utviklingen i sammenheng med intelligens og tar utgangspunkt i de sensomotoriske prosessene. Når det gjelder å betrakte (sensoriske prosesser for "innsamling") og bevegelser, (effektuerende, motoriske prosesser) kan man ifølge Piaget mot slutten av første halvåret observere de nye adferdsformer som danner overgangen fra enkel betingning eller vaner, intelligens. Et godt eksempel er barnet, som ligger i vognen med en rekke rangler i en snor over hodet. De trekker i snoren og ranglene be-

veger seg og gir lyd. Forbauset gjentar de bevegelsen med samme effekt en rekke ganger. Dette kalles *sirkelreaksjon*, først bevegelsen, deretter følger effekten og danner en sluttet handling som ifølge Piaget skaper et behov for å gjenta handlingen når effekten opphører. *Cirkelreaksjonene* blir etter hvert mer og mer kompliserte, og forståelsen av sammenhengen mellom mål og middel øker. Barnet lærer seg f.eks. etter hvert å ta omveier for å få fatt på en leke som er plassert bak et glasspanel. Dette forutsetter at barnet skjønner visse relasjoner og kan samordne disse. Den sensomotoriske intelligensen oppnår først sin fulle utvikling inn i det annet leveår. Det er da man vil oppdage de hurtige samordningsprosesser som muliggjør det gestaltpsykologerne kaller "plutselig innsikt", aha-opplevelser.

Piaget konkluderer med at tenkningen med utgangspunkt i sensomotoriske prosessene forsetter hele livet, man iakttar og handler. Der er den sensomotoriske intelligensens skjemabildninger som danner den praktiske motsvarigheten til begrep og relasjoner.

Språklig adferd Barnet reagerer mere meningsfullt på menneskestemmer. Det har også utvidet sitt eget lydrepertoar, betydningsfulle fremskritt mot talespråket. Taleapparatet er ennå ikke i stand til å mestre artikuleringen i språklig forstand.

Personlig og sosial adferd Utviklingen er kommet en god bit på vei gjennom at barnet nå kan skille ut morens eller andre omsorgspersoners ansikt, hender og, stemme. Det opplever og viser at det kjenner igjen også andre familiemedlemmer eller andre nære personer gjennom måten å oppføre seg på ved mating, bad, bleieskift. Barnet kan nå gi uttrykk for hengivenhet gjennom å smile eller le og også besvare dem, men kan også urolig trekke sammen munnen når de ser et fremmed ansikt. Uro i forhold til fremmede kommer som vi skal se, på et senere utviklingstrinn. Fordi barnet nå kan sitte i lengre perioder økes den generelle kroppsaktiviteten. Det innebærer også at barnet lærer å beherske et større sosialt rom, noe som økes alt ettersom barnet begynner å bevege seg over gulvet.

Stern ser perioden mellom to til seks måneder som livsløpets mest sosiale periode, en biologisk -adferdsmessig forandring til en sosial partner og intensiv nesten rendyrket selskapelighet. Spedbarnet fremkaller nå sosial adferd hos omsorgspersonene, som oftest overdreven og lett stereotyp: "babyspråk" -høy frekvens (tonehøyde), forenklet syntaks, langsommere tempo og overdrevne intonasjonskonturer, "babyminer" - de ofte tåpelige men effektive fakter og, minespill som voksne helt automatisk bruker i kommunikasjonen med spedbarn. Man markerer overdrevet det man vil uttrykke, det varer lenger, og man legger til rette ansiktstrekkene, og ofte overdreven blikkontakt, før man

går tilbake til en normal kommunikasjon. De voksne vil også plassere seg i forhold til barnet slik at de dominerer barnets fokus. Man har funnet at dette matcher spedbarnets medfødte perseptuelle "bias" og sikrer dermed at den voksnes adferd får maksimal oppmerksomhet.

Det er ur denne atferden hos omsorgspersonene, disse "stimuli", som Stern mener at spedbarnet må ta tak i de mange invariantene som betegner "en annen". Som et typisk eksempel for å beskrive denne "overdrevne adferd" i tema med variasjoner, bruker han "Hei go-ungen": Hei *go-unge*.....Jaa , *go-unge*.....Hei, *go-unge*.....Hva gjør du, *go-unge*?..... Ja, hva *gjør du*?..... Hva er det *du gjør*? .....Hva er det *du gjør* der? ...*Du gjør* ingenting? Her ser vi hvordan to tema taes opp, de gjentas flere ganger med variasjoner eller paraspråk.

Samme slags tema med variasjoner finner man i leken "Nå kommer jeg å tar deg" - man "promenerer" gjentatte ganger med fingrene oppover barnets ben, mage og bryst og avslutter med kiling på hake eller hals. Leken gjentas gang på gang i ulikt tempo, man spiller på usikre forventninger og akkompagnerer den med stemmen. Spedbarnets fryd varer lenger, jo flere nyheter omsorgspersonen klarer å introdusere i hver ny omgang. Hvert spedbarn har et optimalt spenningsnivå som føles behagelig, over dette blir opplevelsen ubehagelig, ved et for lavt spenningsnivå mister barnet interessen.

Streng mener at spedbarnet i denne perioden - følelsen av et "kjerneselv" - "*seg selv versus en annen*" - ser ut å nærme seg samspillet med et annet menneske med et organiserende perspektiv. Dette får *den annen* å føle, at barnet nå har følelse av seg selv som separat og sammenhengende kropp, med kontroll over sine egne handlinger og affekter, og med en følelse av kontinuitet. Barnet vil også føle andre mennesker som tydelige, og separat interagerende. Omverden vil svare med å behandle dem som om de er komplette personer som har en integrert følelse av sin egen person.

1.2.6 7 måneder.

Barnet er nå blitt et sittende menneske som klarer seg godt i barnestolen. Det viser også klare tegn til å foretrekke denne stilling samtidig som det begynner å bli moro å "stå" på fanget. Nervesystemet er nå så utviklet og funksjonsmessig sammenhengende at barnet aktivt kan håndtere gjenstander som klosser og liknende.

Motorisk utvikling. Den forbedrede sittebalansen innebærer forbedrede muligheter.

Med en skive eller et bord foran seg kan barnet utforske evnen til å gripe. Det kan holde fast en gjenstand og føre den til munnen for videre utforskning. Gripeteknikken har

avansert til et høyere nivå gjennom at tommelfingeren er kommet med i spillet. Hånden kan utnyttes som et smidig gripeverktøy. Barnet kan nå flytte en byggekloss fra den ene til den andre hånden.

Adaptiv adferd Også den adaptive atferden er blitt mer aktiv. Å holde fast en gjenstand bare med den ene hånden er et betydelig fremskritt og barnet tar nye initiativ til å utforske omverden. Det vrir og vender på klossen i hånden, den blir betraktet fra ulike sider, blir undersøkt i munnen og blir tatt derfra for å betraktes på ny. De kan holde på med denne aktiviteten i lange perioder. Gesell mente at dette er et uttrykk for intelligens.

Språklig adferd. Her begynner vokaliseringen og det blir etter hvert mulig å skille ut verbale konstruksjoner som "ma" og "da". Man kan også registrere at denne type lydkombinasjoner gjentas i bestemte situasjoner. Man opplever imidlertid at barnet er mere opptatt av å prøve ut sine nyervervede motoriske ferdigheter.

Personlig og sosial adferd I denne perioden preges barnet å være meget selvopptatt, og er ikke særlig interessert av menneskene i sin omgivelse. En liknende periode opptrer også når barnet blir ca. 1 1/2 år og begynner å gå på alvor, felles for begge perioder er at det blir sterkt fokusert på sine egne utforskende aktiviteter. De erfaringer som de samler på denne måten er med å danne forutsetningene for et rikere sosialt samspill.

Sterns tanke er, at noen gang mellom syvende og niende måneden så begynner spedbarnet å utvikle ett andre organiserende perspektiv - det subjektive. Det er når spedbarnet: ... "får innsikt i at indre subjektive opplevelser - innholdet i psyket, er mulige å dele med en annen" (Stern 1991 s. 136.). Dette innhold kan, på dette punkt i barnets utvikling, være noe så enkelt som en intensjon om å handle - jeg vil ha den kaken!, eller en følelse - dette er spennende, eller fokus av oppmerksomhet som man deler med den annen- se på den der hunden! Han beskriver denne oppdagelsen hos barnet, at det er psyke, og at andre også har det - som "teorien om separate psyken". Selvet og den annen er ikke lenger kjerner av fysisk nærvær, handling affekt og kontinuitet. Nå omfatter den subjektive mentale tilstander - følelser, motiver og intensjoner som ligger bak de fysiske hendelsene i kjernerelaterendets domene, og barnet kan nå "holde i minnet" mentale tilstander som de ikke kan se men slutte seg til som eksempelvis intensjoner eller affekter som styrer adferd. Det er disse mentale tilstander som nå blir gjenstand for relatering. Psykiske tilstander mellom mennesker kan nå "avleses" matches, ordnes i linje eller intonerer (eller avleses feil, mismatches osv.). Barnet har utviklet evnen til å dele fokus for oppmerksomhet, tilskrive andre mennesker intensjoner og motiver og

opfatte dem korrekt. De kan også tilskrive *de andre* følelsetilstander for så å registrere om disse stemmer overens med ens egen følelsetilstand.

Den intersubjektive relateringen bygger i Sterns teori på en grunnmur av kjernerelatering. Her er det etablert fysiske og sensoriske distinksjoner mellom selv og en annen, noe som er en nødvendig forutsetning for å kunne dele subjektive opplevelser på en meningsfull måte. Selv om dette forandrer den interpersonelle verden så fortsetter kjernerelateringen - dette er et av de viktige poengene hos Stern- og han ser kjernerelateringen som den eksistensielle grunnen mellom mennesker. Når domenen for intersubjektiv relatering blir lagt til kjernerelateringen så vil begge eksistere og agere sammen. Han finner det viktig å understreke at det intersubjektive relaterendets domene, akkurat som kjernerelaterendets er noe ubevisst og ikke verbalisert som ikke kan beskrives.

1.2.7 10 måneder

Barnet trives definitivt ikke med å ligge våken på rygg lenger. Gjennom å rulle over på siden, klarer det å sette seg opp. Med hjelp av lekegrinden eller annen passende støtte kan de også kravle seg opp i stående, om enn vinglete. De tar opp sosiale kontakter på ny og inngår i familiefellesskapet på en mere gjensidig måte enn tidligere. Mellom 7 og 10 måneders alder vil det ofte opptre en nokså vanskelig periode på grunn av barnets mangel på balanse, før det oppnår de nye motoriske ferdighetene og kan åpne seg sosialt.

Motorisk utvikling Her kan man registrere økt kontroll over perifere kroppsdelar, på grunn av nervesystemets fortsatte utvikling. Beina er blitt sterke nok til å bære opp kroppen, men balansen er fortsatt meget utviklet. Sitte behersker de godt, og klarer å vri seg eller lene seg over eller til siden, uten å falle. Fra mageleie kan de komme seg opp i sittende stilling og motsatt. Det kan forflytte seg gjennom å åle seg frem eller krype.

Adaptiv adferd Her skjer det mye takket være av økt nevro-muskulær kontroll. Det klarer å drikke fra kopp da leppene kan formes omkring kanten på kruset. Tungen fungerer bedre når barnet spiser, og kan være effektiv når det gjelder å kvitte seg med noe de ikke liker. De klarer å plukke opp en brøds mule i ett pincettgrep med tommelfingeren og pekefingeren. Vanen med å undersøke gjenstander med munnen avtar de bruker nå øynene og de følsomme fingertuppene. Barnet klarer å styre sin oppmerksomhet og omvekslende betrakte to gjenstander, noe som synes å forutsette en slags primitiv forståelse for 2-tallet.

Språklig adferd Den åpne sosiale holdningen som preger denne perioden og den økte kontrollen over tunge og svelg gjør at den språklige utviklingen skyter fart. Her har vi imidlertid store variasjoner. En del barn synes å bruke en strategi med passiv språkutvikling, de sier ikke mye, men når de begynner kan de plutselig produsere flerordssetninger. Mest alminnelig er dog at første ordet kommer i denne perioden, og at de kan beherske opp til to ord. Barnet reagerer på navnet sitt, uttrykk som : “nei, nei”. Språkforståelse i en generell symbolsk mening forekommer neppe, men de kan gi uttrykk for ønsker gjennom å bruke tegn som peke etc..

Personlig og sosial adferd Barnet har nå blitt opptatt av å ha mennesker omkring seg, og synes det er moro å leke “klappe, klappe søte” leker. De smiler til sitt eget speilbilde men kan forholde seg skeptisk til fremmede, særlig hvis disse er nærgående og unyanserte i sin kontaktform. Det som tidligere ble kategorisert som frykt overfor fremmede synes i dag sterkt overdrevet. Margareth Mahler snakker her om *differensieringsfasen* som fra ca 5-9-10 levemåned danne opptakten til selve separasjon-individuasjon. Mahler snakker om “utklekkning” fra symbiosen med moren når barnet begynner å skjelle mellom seg selv og moren. Fornemmelsen av ens egen kropp -kroppsbildet- blir tydeligere, og barnets smil rettes spesielt mot moren (omsorgspersonen.), som barnet undersøker med blikket, hendene og munnen. Det er viktig at moren (omsorgspersonen) er der, men at barnet får støtte til å komme seg ut ur symbiosen ved at man hjelper det til å oppdage omgivelsene.

Den seksuelle utvikling Langfeldt er opptatt av hvordan foreldre og omsorgspersoner møter barnas seksualitet, da han ser dette som avgjørende for hvordan individet vil oppleve og uttrykke sin seksualitet senere i livet. Som konstatert ovenfor øker barnets evner til å fornemme sin kropp gjennom det første leveåret. En spontan aktivering av kjønnsorganene uten påviselig årsak, kan skje helt fra barnet er nyfødt. Det skjer ofte i barnets første 3-4 levemåneder for sen å avta. Når barnet begynner å bevege seg vil det finne frem til kjønnsorganene sine og berøre dem. Langfelt mener at barn som får mye kroppskontakt faktisk blir mer interessert i disse, enn barn som blir lite stelt med. Hvis barnet stimulerer seg selv, vil det føre til en seksuell opphisselse som vil føles som varme i kroppen. Noen vil snu seg på magen å rugge men vil mot slutten av første leveår bli flinkere til å bruke hendene. Det blir lettere å finne frem til kjønnsorganene og stimulere dem. Man kan også se parringsbevegelser hos spedbarn helt ned til 4-5 månedersalderen (Lewis 1965). Dette ser ut å være en medfødt refleks som på engelsk kalles “pelvic trust movement”.

I de første leveårene er seksualiteten simpelthen eksistensen av kjønnsorganene og deres reaksjoner, og de oppfatter ikke seksualiteten som noe omfattende. De har en kropp, og når kjønnsorganene reagerer og blir stive så kjennes det godt. Det er gjennom oppdragelsen som barnet får en oppfatning hvorvidt det som knytter seg til kjønnsorganene skal forstås som noe positivt eller negativt.

2. Noen utviklingsmessige milepeler i det annet leveår

2.1.1 Tolv måneder -1 år

Ett-åringen viser neppe noen klart avgrensede atferdsmønstre. Barnet er imidlertid ivrig opptatt med å lære seg gå og på vei å trene opp sine finmotoriske evner. Ferdighetene kommer først flere måneder senere.

Motorisk utvikling Krypeferdighetene er vel det mest karakteristiske. Barnet kryper på hender og knær, men også, - kanskje foretrekker - hender og fotsåler. Dette er det siste stadiet, før barnet lærer seg å gå opprett. Ønsket om å klare seg på to ben kommer tydelig frem. De kan stå opprett korte øyeblikk før de detter overende, men får de fatt på en stødig bordkant kan de forflytte seg med hjelp av denne. Evnen til å gripe nærmer seg den voksnes, og får de fatt på bare den aller minste åpning i tapetskarven så kan de rive store flenger. (Yndet sysselsetting når stressede foreldre tror at barnet tar sin mid-dagslur!) .Man kan også se en ansats til at de gir slipp på gjenstander på en muskulært riktig måte. Bygger man et tårn av klosser foran barnet er første impuls å få det å dette sammen og de ser ut til å fryde seg.

Adaptiv adferd Til denne adferd høre en økt forståelse for form og antall. Særlig vekker den runde formen oppmerksomhet og man kan se tegn til en bedre romoppfatning.

Språklig adferd 1-åringen viser økt interesse for språklyder, og gjentar de ord de kan. De vil også legge noen nye ord til sitt ordforråd. De viser tegn til å svare, gjennom å strekke frem hånden med en gjenstand hvis man sier "takk takk" eller "gi meg den". Allerede så tidlig kan man merke en kjønnsforskjell i modning, og tendensen til at jenter verbalt sett synes å ligge foran gutter er gjennomgående under hele barndommen.

Personlig og sosial adferd Barnet blir nå ofte midtpunktet i familien. Det gjentar gjernene saker og ting som vekker oppmerksomhet og morer omgivelsene. Det ser ut som barnet i denne perioden avspeiler en begynnende jeg-opplevelse. Det blir moro med

“borte vekk “ leker. Dette bekreftes også i Mahlers “Øvelsesfase” som hun anslår til å strekke seg fra 10 til 18 måned. Denne faller sammen med at barnet utvikler evnen til å gå og dermed utfolder en generelt økende motorisk aktivitet. Sammen med den kognitive utviklingen som her skyter fart sammen med språkutviklingen har dette stor betydning for selvstendighetsutviklingen. Erobringen av verden får barnet til å føle seg allmektig (omnipotent) og det er på høyden av sin narsissisme ifølge psykoanalytisk tenkning. Dette får ofte barnet til å vise en blomstrende oppstemt glede over egne funksjoner. Denne kan dog avløses av perioder da barnet trekker seg in i seg selv, noe som er blitt tolket som tegn på at barnet prøver å mestre smerten over at moren er borte, tapet av symbiosen. Det er her det kan få hjelp av “overgangsobjektene”, sutteklut, bamsen, teppe, etc. (Winnicott).

Det emosjonelle spekter av følelsesuttrykk utvides også i denne perioden. Mønstre for å uttrykke frykt, uro, sinne, sjalusi, tillgivenhet og sympati blir alt tydeligere. Barnet viser en bedre forståelse for andres emosjoner, og viser også større evner til emosjonell tilpasning og påvirkning. De klarer delvis å spise selv med hjelp av fingrene, og begynner å vise tegn på å ville hjelpe til med påkledningen.

Som vi tidligere har vært inne på så avviser Stern i sin teori den Mahlerske teorien om en symbiotisk fase og løsrivelsen derfra. For ham utvikler spedbarnet omkring femten til 18 måneder nok et organiserende subjektivt perspektiv på selvet og den annen. Det er følelsen av at selvet (-og den annen) har et lager av personlig kunnskap og erfaring om verden. - "Jeg vet at det finnes juice i kjøleskapet og jeg vet at jeg er tørst". Denne personlige kunnskapen kan i tillegg objektifiseres og gjengis i form av symboler. Disse vil formidle mening som kan kommuniseres og deles og gjennom den gjensidighet som språket tillater også skapes. Når spedbarnet klarer å skape mening om selvet og verden som den er i stand til å dele med en annen, så har følelsen av *det verbale selv* tatt form og dette opererer innenfor *domenet for verbal relatering*.

2.1.2 18 måneder/ 1 ½ år.

Mellom 12 og 18 måneder lærer de aller fleste barn å gå uten støtte. De makter også å plassere to byggeklosser på hverandre, slik at det danner et lite tårn. De kan også klare å få på seg enkle klesplagg. Barnet er nå inne i en periode med sterkt økende generell kroppskontroll. Dette medfører også landevinninger på det adaptive og sosiale området, men disse fremskrittene blir ikke alltid lagt merke til. Man kan lett komme å undervurdere den psykologiske utviklingen i denne perioden fordi den opprette gangen og mo-

biliteten dominerer. Barnet befinner seg her i overgangsfasen fra spedbarnstid til den mer selvstendige, modne barndommen.

Vi ser nå at den kraftige utvidelsen av atferdsfeltet medfører at det blir vanskeligere å få til en enhetlig beskrivelse. Vi har ikke noen måleenheter å holde oss til, vi må bare iaktta og tolke den adferd vi observerer. Bedømmingen må skje gjennom sammenlikninger med et større observevingsmateriale, og her kommer kultur og kontekstavhengighet inn som en viktig variabel å ta hensyn til.

Motorisk utvikling I og med den opprette gangen har kroppsbalansen nådd opp til et nytt nivå. For å klare å balansere på ett ben må barnet legge nok 1 ½ år til sin alder. Selv om barnet klarer å sette to klosser på hverandre må det øve en hel del før det klarer den tredje klossen i et tårn. Det er evnen til å slippe klossen på rett sted i rett øyeblikk som ennå er utviklet. 1-åringen kan rulle en ball, 1 ½ åringen vil prøve å kaste den.

Adaptiv adferd Her viste 1-åringen ansatser til å skille på form og rom. En 1 ½ -åring oppfatter adskillige rom-relasjoner i sin omgivelse. De vet hvor mange gjenstander befinner seg og klarer å peke dem ut. De kjenner igjen bilder av ulike ting, og det er åpenbart at den omverden som de klarer å oppfatte er blitt rikere og mere differensiert.

Vertikaloppfattelsen som kommer før horisontaloppfattelsen stabiliseres. I forsøkene på å tegne vil de loddrette strekene dominere, det vil ta enda litt tid, før de makter de vannrette strekene. Måten å hanske med byggeklosser forandres også, barnet liker nå å samle dem sammen i en høg for så å spre dem ut igjen. Dette skiller seg markant fra 1-åringen, som tar en kloss ad gangen og plasserer dem nokså stereotyp på eksempelvis en bordplate eller lekebrettet på barnestolen.

Nå innledes ifølge Piaget en periode dominert av den symbolske, førlogiske tenkningen, og som strekker seg frem til 4-årsalderen da den konkrete tenkningen kommer til syne. Piaget beskriver den primitive måten å trekke slutninger som en funksjon av direkte analogier. Mellomleddene er ufullstendige og tillater ikke fremgangsrike tankeoperative omgrupperinger.

Språklig adferd Nå forstår barnet, de språklige uttrykkene bedre og klarer etter hvert å uttrykke seg bedre selv. Ordforrådet øker og man kan ofte skille ut omkring et ti-talls ord. som de mestrer, og de prøver å utnytte dem effektivt i kommunikativ hensikt. Tegnspråket vil nå kombineres med ord som etter hvert, og i større grad vil erstatte tegnene.

Piaget betoner i denne fasen språkets systematiske bruk. Det er avhengig av en allmen symbolsk funksjon som gjør det mulig å uttrykke seg gjennom representasjoner som er abstrakte, helt ulike de konkrete gjenstander som de representerer.

Vygotsky mener at den intellektuelle utviklingen utgår fra språket som sosialt fenomen og at dermed all intellektuell utvikling og tenkning har sitt utspring i sosial aktivitet. Kommunikasjonen mellom spedbarnet og den voksne er til å begynne med uten ord men preges av øyekontakt, mimikk, smil og variasjon i bablingens toneleie, det er en "stemningspreget" kommunikasjon. I følge hans teori er det gryende språket byggesteiner for tenkningen og når barnet begynner å snakke for seg selv, er det tegn på at det er i ferd med å internalisere språket som tenkning. På de tidligere stadiene snakker barna ikke med hverandre i leken, uten til seg selv om det de gjør. Denne egosentriske talen utvikles etter hvert slik at barnet kan legge planer, og styre og tenke for seg selv. Hos den voksne har den egosentriske talen utviklet seg til en taus indre tale.

Personlig og sosial adferd På samme måte som i perioden omkring 7 måneder vil barnet vise en mindre sosial tilgjengelighet. Barnets evne til å skille mellom seg selv og andre bedres betydelig og man kan finne tegn på også å skille mellom "mitt og "ditt". De har liten evne til å vente, være tålmodig, de vil ha oppmerksomhet og ros på øyeblikket. Vil man at de skal gjøre noe, så gjør de som oftest det stikk motsatte. Gesell mener at det ikke er spørsmål om opprør og selvhevdelse, selv om det kan virke slik, men at deres begreper og forestillinger ikke strekker til. Plutselige forandringer virker skremmende og farlige, og de vil derfor unngå dem. Derfor ser han ulydigheten og trasset som selvbeskyttelse, ikke som aggressivitet. Ikke minst fra et oppdragelsessynspunkt kan det være viktig å ha disse synspunkter i tankene.

Går vi til Mahler, så er det denne fasen, 1 ½ -2 år, som hun beskriver som *gjentilnærmelsen*. Barnet oppdager i løpet av denne tiden at det er et veldig lite menneske i en stor verden. Den tidligere omnipotente følelsen overgår i en mer realistisk oppfatning av seg selv og sin styrke, Mahler ser dette som et emosjonelt vendepunkt. Barnet råkar inn i en "gjentilnærmelseskrise". Den forekommer hos alle barn men med forskjellig styrke. Man kan her se hvordan barnet "skygger" moren/omsorgspersonen, (følger konkret etter henne eller følger henne med blikket) for å få sitt følelsesmessige forhold bekreftet, for så å løpe bort med en forventning om at hun eller han løper etter og griper tak i det. Begge typer adferd er ifølge Mahler uttrykk for et ønske om å bli gjenforent med kjærlighetsobjektet og en frykt for å bli oppslukt av det på ny. Barnet kan veksle mellom mange stemninger i denne fasen, sinnetokter, gråteanfallet og krevende adferd, noe som beskrives som en "gjentilnærmelseskamp". Hun beskriver det som et voldsomt

drama, hvor det er avgjørende for den videre utviklingen at barnet møts med forståelse, kjærlighet og respekt.

3. To-årsalderen

Denne fødselsdagen ser ut å markere et bestemt utviklingstrinn i enda høyere grad enn 1-årsdagen. Gjennomgående synes den å representere en harmonisk avrunding på en stormende periode (jfr. Mahlers “gjenforeningskamp”). Kroppskontrollen har bedrets betydelig, barnet går nå temmelig ubehindret. Språklig har barnet utvidet sin innsikt, barn som ikke har vært så språklig aktive tidligere vil ofte fra to år og utover vise en overraskende hurtig progresjon i sin kompetanse Sosialt makter de, i hvert fall tilfeldigvis, å skyve sine egne interesser i bakgrunnen, og interessere seg for andre. Renslighetstreningen skjer i mange kulturer mellom 2 og 3 år, og det ser ut som om barnet nå har den muskelkontroll som gjør dette mulig er modent for dette. I Norge derimot er, som Sommerschild og Grøholt (1989) påpeker, tradisjon for at ikke presse på dette, og det er ikke uvanlig at barnet blir godt og vel tre år innen renslighetstreningen setter inn. Det skjer derfor ikke sjelden at norske barn slutter med bleier på eget initiativ.

Gesell beskriver dette som en utviklingsfase preget av høy integrasjon, og senere vil vi se, at faser preget av et lignende høyt integreringsnivå kommer igjen i 5- års- og 10-årsalderen.

Motorisk utvikling To-åringen er motorisk meget aktiv. Uten hjelp klarer barnet å opp og nedfor trapper, selv om det blir med en fot ad gangen, og hvil på hvert trappetrinn. Fra det nederste trinn blir de gjerne et hopp, ikke med samlede føtter men med den ene foten foran den andre. Karakteristiske måter å vise bevegelsesgledden på er med hopp og sprett, danse og klappe i hendene. Nå svarer fingrenes muskulatur mye bedre på impulser, når barnet tidligere skulle bli i en bok ble det gjerne flere sider ad gangen, nå går det å ta en sida ad gangen. Grepet om skjeen er blitt bedre og sikkerheten i å føre den til munnen er blitt større

Adaptiv adferd I denne alderen kan man tydelig se hvordan dette avhenger av den motoriske utviklingen. Barna spiller aktivt med i det de foretar seg, og fremfor alt i det de ser, og utspillene skjer også i umiddelbar tilknytning til språket. Oppmerksomhetsspennet øker og måler man minnesspennet (Hunters “delayed reaction test” så klarer de ca. 15 minutter mot omtrent 8 minutter i 1 ½-årsalderen og bare noe minutt i 1-årsalderen.

Barnet fortsetter å bygge tårn, og kan nå stable opp til 6 klosser på hverandre. Det nye er, at det nå blir mer alminnelig å bygge vannrett. En kombinasjon av vannrett og loddrett - f.eks. det å lage et tog av tre klosser på rekke, med én ovenpå den første som skorstein, vil enda ta litt tid.

Språklig adferd Her skjer det som tidligere nevnt en betydelig økning, under det siste halvåret pleier ordforrådet å øke opp mot et par hundre ord. Det er lite igjen av ubegripelig tale, og språkforståelsen har økt i betydelig grad. De begynner å kunne bruke språket som et nokså effektivt kommunikasjonsmiddel, selv om 1-ord setninger fortsatt dominerer. Setninger med to, og iblant opp til tre ord kan forekomme, men i begrenset utstrekning.

Personlig og sosial adferd 2-åringen er sosialt sett fortsatt veldig selvopptatt. Samtidig får andre mennesker betydning. Pronomina kommer som oftest i følgende rekkefølge: *mitt,- meg, -du -deg*, og i denne alderen har disse ordene fått et visst distinkt innhold. Begrepet “vi” opptrer først i 3-årsalderen.

Fortsatt begrenses leken til barnet selv, men bevisstheten om øvrige familiemedlemmer kan komme til uttrykk på forskjellige måter. Det skjer at barnet kan gjemme unna leker for å være sikker på å kunne bruke dem ved et senere tilfelle. De er villige til å etterkomme ønsker fra de voksne og viser glede når de får ros. Barnet befinner seg nå i en overgang fra en “førsosial” tilstand til et sosialt og man kan merke en pendling mellom en reservert lukkethet om jeget, og en sosialt utadrettet åpenhet som uttrykk for dette.

Fra ca. 18 måneder og frem mot ca. 2 1/2 år utvikles *følelsen av et verbalt selv*, et nytt organiserende subjektivt perspektiv som åpner for det fjerde relaterendement i Sterns modell. Under barnets andre leveår begynner språkutviklingen og barnet får en ny måte å samspille og få tilhørighet med andre som både kan være til stede, eller fraværende. De deler personlig kunnskap om verden med dem da de møtes innen domenet for verbal relatering. Ifølge Stern stilles barnet på nytt inför de evige spørsmål om binding, autonomi, separasjon og intimitet på et plan som ikke tidligere var tilgjengelig men hvor man nå kan relatere gjennom å bruke personlig kunnskap. Språket blir først og fremst et middel for å nå neste trinn i relaterendeutviklingen, og hvor alle de eksistensielle livsspørsmålene stilles på ny.

Når barnet får et språk, få de også muligheten å fortelle historien og sitt eget liv. Dette rommer også muligheter for å forandre det bilde man har av seg selv. Historiefortelling skiller seg fra andre måter å tale og tenke på. Det ser også ut å være en helt annen måte å tenke på en den man bruker til problemløsning eller for å beskrive noe. Her skjer

tenkningen i termer av personer som er opphavet til sine handlinger, de har intensjoner og mål og det hele utvikles i en orsaksføljd med begynnelse, mellomliggende del og avslutning. Man mener dette kan være et universelt menneskelig fenomen som i realiteten reflekterer den menneskelige hjernes konstitusjon. Stern foreslår å dele opp domenet for verbal relatering i en følelse av et *kategorisk selv* som objektifiserer og setter merkelapper (ved ca 18 måneders alder har man kunnet observere at spedbarn oppfatter speilbildet som en refleksjon av seg selv), og ett *fortellende selv* som i sin fortelling vever inn elementer fra andre følelser selv (agens, intensjoner, årsaker, mål etc.) Han betoner også at utviklingen mot et språk for barnet blir en tveegget velsignelse. Det går miste om uendelig meget, noe gjøres latent, samtidig som det de begynner å vinne, også er uendelig meget. Gevinsten er et videre kulturelt fellesskap samtidig som det løper risiko å miste styrken og helheten i en opprinnelig opplevelse. (Jfr. Primæropplevelse/Sekundæropplevelse i NLP - kompendiet Hif. 2000)

4. Tre-årsalderen

Før barnet har kommet i treårsalderen, passerer de vanligvis en periode som kan være nokså slitsom for foreldre og andre omsorgspersoner - det vi pleier å kalle for trassalder. Det er en utviklingsfase som kulminerer omtrent i 2 ½ -årsalderen, men som kan variere meget høy grad, fra individ til individ både når det gjelder varighet og intensitet.

Barnet blir dominerende og utfordrende i sin oppførsel, vil stadig prøve ut nye alternativer: *jeg vil - jeg vill ikke, vil ha - vil ikke ha, gå ut - bli inne* osv. De går i vranglås fordi ønskingene er sprikende og så vil de i tillegg prøve alt på en gang. De sliter med sin begrensede evne til å velge, og i tillegg gjør de dobbeltrettede handlingstendensene det umulig for dem å tilpasse sin adferd.

De mestrer vanligvis disse vanskene omkring treårsalderen og “*nei, nei, nei*” går over i mer føyelige samarbeidsformer i og med at begrepet “*ja*” dukker opp i vokabularet.

Det tidligere behovet for å gjøre alt på en bestemt, nesten rituell måte, som det å høre det samme eventyret gang på gang, helst med akkurat samme ordene og tonefallet, avtar. Viljen til samarbeid får sitt konkrete uttrykk i at ordet “*vi*” blir mer og mer brukt. I en rekke henseender kan man se 3-årsalderen som spesielt betydningsfull for tilvekst og modning og dette reflekteres også i en lang rekke utviklingsteorier.

Motorisk utvikling Motorisk har treåringen videre økt sin sikkerhet. De klarer trappene uten å hvile begge føttene på hvert trappetrinn, beveger seg med større mykhet og

kan gjøre skarpere svinger og øke og minske på farten da de løper. Evnen til å bremse og begrense sine bevegelser kommer også til syne når de tegner. De klarer å styre streken sin på en mer variert måte, men noen "mann" klarer de normalt ennå ikke å få til, det tar ett år til. De kan brette et papir på bredden og tversover, men kan ikke brette det diagonalt selv når de blir vist hvordan man får det til.

Adaptiv adferd Innen dette området er utviklingen påfallende, perseptuelt øker evnen både når det gjelder å skille ut gjenstander, de klarer å favne større områder og skarpere grenser. På et brett med sirkelrunde, kvadratiske og triangulære former klarer de å passe in de rette treklossene. Også på andre områder oppdager man at den psykiske organiseringen forbedres, som for eksempel evnen til å kombinere. Nå er barnet i stand til å forholde seg til en intelligensmåling i rimelig grad, det finnes en rekke varierte, aldersrelaterte testoppgaver, og man har også hjelp av den språklige utviklingen. Minnespennet har økt og de klare å gjengi 3 tall. I tegning begynner sirkelen å ta form, men blir sjelden sluttet, og man kan få de første forsøkene på "hodefotinger".

Språklig adferd På dette stadiet skjer en intellektuell frigjøring hos barnet i forhold til språket. De makter å klassifisere, identifisere og sammenlikne. Nå kommer alle spørsmål om hva saker og ting er for noe. I disse spørsmålene kommer behovet av å få orden i retningsforholdene i verden omkring til syne. Man kan si at 2-åringen samlet på ord - 3-åringen bruker dem. De evner også å samordne ord med handlinger, og handlinger med ord. Gjennom evnen til å håndtere ord som symboler er barnet definitivt på vei inn i de voksnes verden.

Personlig og sosial adferd Utviklingen på det språklige området spiller også en avgjørende rolle i forhold til den sosiale utviklingen. Barnet blir opptatt av å finne venner, og det skjer også at hun eller han er villig til å gi slipp på en leke for å vinne en persons gunst. Med dette modningsnivået følger også et intensivere emosjonelt liv fordi forestillingene blir flere og fleksiblere. Sinnet retter seg oftere mot en gjenstand. Barnet kan slå en stol fordi den var dum og stod i veien, eller si "slemme gulvet" når det har falt og slått seg. Redsel kan også kobles sammen med gjenstander og iblant fikseres for lang tid fremover. Den utvidede evnen til å forestille seg ting i fantasien gjør at redselen går langt utenfor virkeligheten. Frykt for høye lyder og fremmede gjenstander avtar mens metafysisk angst og angst for mørker og ensomhet øker. det er ikke uvanlig med nifse og skremmende drømmer.

Ifølge Piaget preges den preoperasjonelle perioden av egosentrisk tenkning og den kommer tydelig frem når treåringen skal fortelle noe, de oppfører seg som om man kan

lese tankene deres og kjenner de samme personer som de kjenner. Etter hvert minker denne egosentriske verdensanskuelsen selv om man ser tendenser til den helt opp i voksen alder i uttrykk som: *“det der kan ikke være sant, for det har ikke jeg opplevd!”* Piaget mener at barn helt frem til 6 årsalderen er preget av egosentrisk tenkning og plasserer seg selv som tilværelsens midtpunkt. Det er kanskje fremst koblingen til morallaspektet som er blitt kritisert, men også måten som Piaget testet ut sine teser, at han trakk sine konklusjoner om egosentrisitet på et altfor snevert grunnlag. Margaret Donaldson (1978) mener å kunne motbevise den manglende evnen til desentralisering (foreta mentale forflytninger). Hun mener at dette er fullt mulig mot slutten av perioden, bare situasjonen eller oppgaven oppleves som meningsfylt for barnet

I forhold til morallaspektet peker Imsen (1995) på varsomhet med å hevde at en 4-5-åring bare tenker egosentrisk, fordi dette kunne lede til at man ikke så noen nytte i å lære dem å ta hensyn til andre, *“de ville allikevel ikke være modne til å forstå det”*. Hun mener også at Piaget overser det menneskelige forventningsspill i situasjoner som påkaller moralsk stillingstaken.

På den annen side kan det hevdes at det er viktig å ikke forledes å overvurdere barnets evne til å foreta vurderinger og ha forståelse for deres opplevelse av å være tilværelsens sentrum.

Den seksuelle utvikling Som hos Freud så beskriver også E.H. Erikson alderen fra ca. 3 -6 år som det falliske stadiet, preget av genitaliene, kjønnsdelenes område og funksjon i videste forstand. Erikson mener at dette fører til de psykoseksuelle mønstre som han kaller *“inntrengende”* og *“innlemmende”*. Stadiet preges også av barnets gjennomlevelse av henholdsvis Ødipus- og Elektrakompleksene. Det skjer en identifikasjon med faderen og moderen som er viktig for utviklingen av et superego, og dermed internalisering av normer. På grunn av denne identifikasjon sliter de også med sjalusi og angst for ønsker om å drepe foreldrene av samme kjønn i tradisjonell psykoanalytisk teori. Fullt så dramatisk er ikke Langfeldts beskrivelse.

Barn i 3-4 års-alderen utvider sine sosiale kontakter, de kommuniserer og lærer ting av hverandre. Mange vil derfor lære om seksualitet på dette tidspunktet, gjerne fra litt eldre barn. Leker som *“doktor”*, *“mamma-pappa-barn”* er populære og barn kan fortelle at de mange ganger er blitt seksuelt stimulert under slik lek. De kan av og til onanere under leken, og det er kanskje lettere å oppdage når guttene gjør det. Pikene kan ake seg rundt på puter, eller presser lårene mot hverandre med rullende bevegelser. Man har

ingen sikre tall på hvor mange barn som får orgasme i denne alderen , men Langfeldt vurderer det til ca. 5-10% på bakgrunn av opplysninger fra barnehager.

5. Fire-årsalderen

Også mellom 3 og 4 år opptrer ofte en uro- og usikkerhetsperiode som kan fremstå som en tilbakegang. Adferden er mer ubalansert og motorikken disharmonisk. Det er i denne alderen som stamming oftest debuterer. Stamming viser også en høy frekvens i 2 ½ -årsalderen og omkring skolestart. Det synes som om ulike emosjonelle spenninger ligger til grunn, men også neurologisk umodenhet/dysfunksjoner kan spille inn. Her er det viktig at ikke foreldre og omsorgspersoner blir engstelige, da det ser ut til å forverre tilstanden. For de fleste barn er dette et overgående fenomen knyttet til den språklige pågåenheten, men overdreven engstelse kan skape spenninger som kan komme å manifestere stammingen.

Barnet viser hurtige skiftinger mellom skyhet og åpenhet, noe som forsterker inntrykket av manglende sosial stabilitet. Mot fireårsalderen endres atferden mot en større sikkerhet, språklig sett handler det om rene "vårflommen", de snakker i ett.. Det er ikke alltid bare pene ord som fosser ut, - de driver en utstrakt verbal eksperimentering med alt de suger til seg, har det verbalt "travelt". Av og til bruker de også ord og setninger som kan gi uttrykk for et modningsnivå som ikke er reelt, noe som er viktig å være klar over i samtaler med barn.

Utviklingen bidrar til at barnet alt tydeligere fremstår som et selvstendig sosialt individ. Evnen til samarbeid og selvhjulpenhet øker men det blir ikke særlig lett å håndtere av den grunn. De er både livlige og vil bestemme selv, selvskryt og en enorm spørrelyst dominere også bildet. Det er også vanlig at de i all sin pågåenhet og selvskryt kan vise en plutselig og urimelig redsel for forskjellige ting, -usikkerheten er også en del av bildet.

Motorisk utvikling Ved siden av en generell førfining motorisk har benmuskulaturen utviklet seg mot en større uavhengighet, noe som også gjelder øvrig muskulatur. Sykling er populært og de begynner å mestre ski og skøyter. Evnen til å utføre mer isolerte kroppsbevegelser gir inntrykk av større bevegelse generelt. 4-åringen klarer å holde balansen på et ben betydelig lenger enn tidligere, men klarer neppe å hoppe fremover på ett ben på ennå et halvår.

Finmotorikken er blitt bedre, de klarer nå nøyaktig å knappe knappene i tøyet sitt, kan ta på skoene, men ikke knytte lisser. Evnen til å brette et papir diagonalt er fortsatt ufullstendig.

Adaptiv adferd Adaptivt er 4-åringen blitt nokså avansert. Den intensive spørringen synes dog først og fremst å være styrt av behovet for å skaffe seg begreper for den fysiske og sosiale omverdens mangfold og ikke i noe direkte vitebegjær. Gir man seg inn på en pedagogisk utlegging av saken, merker man fort at dette ikke var barnets hensikt med spørsmålet. 3-åringen samler inn og setter navn på ting og fenomener, 4-åringen fortsetter med dette, men nå tilkommer behovet for å bringe orden i sine nye erfaringer. Oppfatningen om fortid og fremtid er fortsatt svak, og når det gjelder fortellinger er interessen for handlingen svak. I tegningene dukker hodefotingen opp. Sirkelen sluttes til et hode, og forsynes med øyne, iblant også nese og munn eller noen annen kroppsdetalj som har fanget barnets interesse. Tegningen blir også veldig ofte snudd på hodet i denne perioden. Våkenheten og livligheten hos 4-åringen kan gjøre at vi lett overvurderer evnen til innsikt. Når vi tillegger dem dypsindighet så handler det som oftest om deres ivrige informasjonshenting.

Ifølge Piaget fremtrer nå etter hvert en betraktelsestenkning som når frem til den terskel som markerer de egentlige tankeoperasjonene, den preoperasjonelle perioden. Utmerkende er den begrepsdannelse som skjer på grunn av at forestillinger etter hvert samordnes. Tankeoperasjonene når allikevel ikke over det førlogiske stadiet, de trekker sine slutninger på bakgrunn av hva som direkte kan observeres. Her kommer de kjente eksperimentene hvor barnet får to alldeles like glass som er fylt med samme antallet treperler. De får selv legge dem i og kontrollere at det er like mange. Mens barnet ser på heller man over perlene i ett av glassene til et med annen form. Det andre får stå kvar som sammenlikningsgrunnlag. Hvis glasset er høyt og smalt sier 4-5 åringer at det er blitt flere perler, er det lavt er det blitt mindre. På dette alderstrinnet har de en idé om gjenstanders konstans men kan ikke generalisere dette til en samling gjenstander. Hvis barnet isteden får fylle perlene i de ulikformede glassene, en perle i hver hånd slik at antallet vokser likt vil de til en begynnelse, når antallet er lite, 4-5 perler, si at det er like mange perler i hvert glass. Dette peker frem mot begynnende tankeoperasjoner, men blir forskjellen i større så stoler de ikke lenger på likheten, de blir villedet av det de direkte ser. Denne avhengighet av det de direkte kan observere forsvinner etter hvert men gjenstår lengst i henhold til rom og tid.

Språklig adferd Som nevnt i den generelle oversikten er 4-åringen i intens virksomhet, "hvordan" og "hvorfor"- spørsmålene hagler. Men det ser ikke ut til at det er forklarings-

gene i seg selv de er opptatt av, men først og fremst hvordan disse passer inn i deres egne tanker. Pronomenet “jeg” spiller språklig sett, en fremtredende rolle. Talen blir etter hvert mer grammatisk riktig, og syntaktiske bindinger begynner å gjøre seg gjeldende. Målinger som er gjort av 4-åringens normale språkflom viser opp til 10-12-tusen ord i løpet av en dag! I denne sammenheng er det viktig å merke seg språkets betydning for kognitiv adferd, dannelsen av verdensbilde og tankestrukturer.

Personlig og sosial adferd Den sosiale evnen er betydelig, men behovet å tilfredsstille den kan ta seg utfordrende former. De vil ofte la være å adlyde, noe som kan slå over i halsstarrig trang til uavhengighet. Dette gjenspeiles også i leken. De sosiale tilnærmelsene øker i antall og mere til blir brukt på gruppeleker. Hun eller han kan dele med seg av leker, men også plutselig sette seg på tverke og være slem med hensikt. Det er neppe uttrykk for antisosiale impulser, men mere for å vekke gjensvar hos den andre som kan nyttes i sosial hensikt. Ofte så er 4-åringen også opptatt av å dirigere andre. Dette er viktig å ha i tankene når man får henvist “adferdsforstyrrede” 3-4-åringer.

6. Fem-årsalderen

Det er neppe uten grunn at skoleplikten i mange land begynner på dette alderstrinnet. Den engelske “Infant School” er vel mest kjent hos oss. Her begynner man med leseforberedende opplæring og det er interessant å iaktta den spontane interessen for bokstaver som også norske 5-åringer viser. De har ofte en ikonisk oppfattelse og kjenner igjen logoer skilt etc., og er opptatt av å tegne/skrive sitt eget navn. Bokstavene hamner dog oftest i en tilfeldig rekke, opp, ned eller speilvendt og det er ikke alle som er heldige å bare ha tre bokstaver i navnet...

Modningsmessig har 5-åringen nådd et nivå som i vesentlig grad skiller seg fra de tidligere alderstrinnene. Nå opptrer en ny integreringsperiode hvor de forskjellige utviklingsprosessene smelter sammen til en mer harmonisk enhet. Først i 7-årsalderen mener man at den tidlige barndommen definitivt er passert, men før det, må barnet igjennom enda en periode av oppløsning og uro. Dette har vært argumentet for den skandinaviske skolestarten som til nylig skjedde ved 7 år og vi vil i denne sammenheng også gjenkjenne argumentasjonen fra motstanden til 6-års skolestart.

Motorisk utvikling 5-åringen har en mer “voksen” adferd. Gange og kroppsbevegelser har fått en annen “fasthet”, og balansen er nærmest fullgod. De liker nå å delta i rytmiske leker, dans og andre gruppeøvelser med bevegelse, og ferdighetene i forhold til

sportslige aktiviteter øker. Det er viktig å ta hensyn til den motoriske modningen i de sportslige aktivitetene, hvor det er et press på, , nå kanskje mest hos utstyrfabrikanter, om å begynne så tidlig som mulig. Finmotorisk mestrer de nå både kam og tannbørste.

Adaptiv adferd Adaptivt har det også skjedd en avrunding. Barnet er blitt roligere og kaster seg ikke lenger inn i nye opplevelser og ukjente forhold med samme iver. Her kan fedre begynne å klage over at den tidligere så barske sønnen (som var til bekymring i slalåmbakken for både sin egen sikkerhet og andres) er begynt å bli “pysete”. fordi vurderingsevner er blitt bedre.

I tegning mestrer 5-åringen å kopiere en kvadrat eller triangel etter bilde, men strever fortsatt med å få til de skeive sidene på romben. De vet hva de skal tegne før de begynner, 4-åringene vet det som oftest først etter at tegningen er blitt ferdig. Når de tegner mennesker så er det fortsatt mest hodefotinger, men det dukker opp flere detaljer, armene dukker opp men hamner ikke sjelden på hodet. Kroppen begynner nå også etter hvert å komme til.

Mengdeoppfatningen til 4-åringene begrenser seg som oftest til “ett - to, mange”. Som 5-åring, mestrer de telling til ti, og kan også addere innenfor dette tallområdet. De kan også fortelle hvor gamle de er. Evnen til selvkritikk viser at realitetssansen er under utvikling. Den økte realitetssansen gjør at fantasifulle eventyr ikke lenger fenger, det må være “virkelig”. Spørsmålene endrer karakter, nå vil de virkelig “vite” hvordan ting fungerer og gir seg ikke før de får et svar som tilfredsstillende deres praktiske sans. De evner også å fullføre det de har begynt på.

Språklig adferd Språket er i stort sett blitt fritt for barnslige lydbildninger selv om konsonantkombinasjoner kan by på problemer liksom eksplosive konsonanter som f.eks. K. De kan bruke språket til å gjenfortelle opplevelser de har hatt og setningene følger etter hverandre på riktig måte. Formen og strukturen i språket er nå nærmest komplett og de syntaktiske reglene blir fulgt. Setningene er nå komplette.

Personlig og sosial adferd Sosialt sett befinner seg 5-åringene i en positiv fase. De liker å vise sin hjelpsomhet, og kan også opptre beskyttende overfor svakere og mindre lekekamerater eller søsken. De preges ikke lenger av 4-åringens ofte påkommende behov for å til enhver pris å hevde seg gjennom å bestemme selv, drive gjennom sin vilje. De synes mer å ville gjøre inntrykk på sine kamerater og dermed etterlikne en voksen måte å gjøre et godt sosialt inntrykk på sin omgivelse. 5-åringen besitter en selvsikkerhet som sammen med tillit til andre resulterer i en ganske bemerkelsesverdig evne til å

la seg formes. Den emosjonelle balansen er bedre, de blir ikke på samme måte, eller like ofte grepet av skrekk, men dette har en tendens å øke igjen omkring 6-årsalderen.

Den seksuelle utvikling. Når barnet kommer i 4-5 årsalderen har Langfelt funnet at seksuelle tanker og erotiske fantasier, vil kunne begynne å knytte seg til kroppslige seksuelle reaksjoner. Barna utvider nå sin seksuelle forståelse til et mer omfattende tankesystem. Ut fra tidligere erfaringer vil barnet bygge opp en bredere forståelse av seg selv. Samtaler med 6-7 åringer viser at de allerede på dette tidspunkt kan ha funnet frem til en seksuell selvforståelse som de vil bringe med seg resten av livet.

I 4-5 årsalderen skjer det også at to barn av samme kjønn leker at de "puler". Gutter vil da ofte si: "først skal du være jente, så er jeg jente etterpå" mens jentene sier: først er du mann så er jeg mann". Et slikt krav om rollebytte finner Langfeldt ganske utbredt i alle kulturer dersom to jevnaldrende leker. Når aldersforskjellen blir stor ser det ut som om det blant gutter, er slik at den eldste spiller den maskuline og den yngste den feminine rollen. Engelske undersøkelser har vist en liknende adferd blant aper (Hinde og Spencer Booth 1967). Langfeldt mener at dette kan tyde på, at slike seksleker blant barn kan ha en biologisk bakgrunn og at det er viktig for barnets utvikling, å følge disse mekanismene som fører frem til en voksen, funksjonsdyktig seksualitet.

7. Seks-årsalderen

Hvis 5-åringen får god oppførelseskarakter av sine omgivelser så gjelder dette også 2 åringen. Men akkurat som barnet i 2 ½ -årsalderen kan råka inn i en trassperiode så pleier også 5-åringens veltilpassede adferd å gå i oppløsning når de nærmer seg 6-årsalderen. Foreldrenes opplevelse er ofte et skuffet: "jeg vet ikke hva som går av ham/henne?". Den tilgjengelighet og mykhet som 5-åringen så ofte viser omverden kommer først tilbake i 10-årsalderen. 6-åringen er tilbake i 2 ½ åringens vanskeligheter med å ta en beslutning. De veksler heftig standpunkt fra den ene til den andre siden og slites mellom ulike valgmuligheter. Gesell mener at det er spørsmål om en markant bipolaritet, en slags dobbelthet i handlingslivet mellom voldsom kjærlighet og et like voldsomt hat i forhold til omsorgspersonene.

Motorisk utvikling Motorisk er dette en livlig og intensiv periode, men den preges av rastløshet. Dette var markant når jeg som skolepsykolog besøkte barnehagene innen skolestarten ble satt til 6 år. Denne rastløsheten ble ofte tolket som tegn på at de kjedet seg, "var ferdig med barnehagen". Det er viktig kanskje å se den mer i 6-åringens ut-

viklingsperspektiv. De leker inne og ute, vet ikke var de vil være, særlig guttene ser ut til å være opptatt av å prøve sine krefter på utallige måter, noe som naturlig nok skaper konflikter. Lekeslåsskamper eller for den saks skyld annen lek slutter ikke sjelden med sinne og tårer fordi de ikke klarer å slutte i tide I forhold til skolestarten for 6-åringene er dette noe å ha i tankene, det er ikke så sikkert at de større intellektuelle utfordringer er vil løse problemet, kanskje tvert imot.

De begynner å utvikle ett slags verktøytenking på dette alderstrinnet og her blir også oppdagelsen av hånden som verktøy viktig. Dette gir opptakten til en masse eksperimentering, men det ser ikke ut som de er særlig interessert i å oppnå noe resultat med sine prosjekter. Selv om den kjønnsstereotype leken er blitt mindre så driver jentene fortsatt med å kle på og av dukkene i uendelighet og styrer med alle sine Barbiedukker og hennes "fancy" hus, hester og campingbil. Trehjulinger og støttehjul får vike for tohjulingen som gir den adekvate utfordringen til balanse og koordinering.

Adaptiv adferd Her utvides begrepene, tidligere var de i stort sett bundet opp til "her og nå". Nå vokser verden og gir plass for relasjoner i rom og tid, mellom hjemmet og plasser i naboskapet. Tidsbegrepet blir nyansert og barnet makter å forholde seg til grovere tidsintervall. Interessen for hvordan det var da mamma , pappa bestemor var liten dukker opp, og de elsker å lytte til historier om dette og spør også om hvordan det var når de selv var baby.

De klarer nå i stort sett å skille mellom høyre og venstre ut fra sitt eget perspektiv, men får vansker når det gjelder å peke ut noen annens venstre- eller høgerarm. Tegningene blir mer realistiske, menneskefigurene får kropp, beinen tegnes med to streker som gir indikasjoner på en bedre dimensjonsoppfatning. Figurene kan få både klær og sko. Farvelegging er blitt moro, men grepet omkring pennen er ofte klosset og endres ofte. Når de maler og tegner ser det ut som om hele kroppen er med. De klarer flere bokstaver og kan skrive navnet sitt, mange begynner nå å skrive på ordentlig og lærer seg å lese på egen hånd den veien.

Språklig adferd 6-åringen er ofte språklig aggressiv og bruker store ord. Det er ikke så sjelden at stamming opptrer i denne alderen, mer vanlig hos gutter enn jenter. Det begynner å bli moro å snakke i telefon og de klarer også å ringe opp selv. De interesserer seg på en helt annen måte for ord og ordlyder, og fascineres av ramser, regler og rim og spesielle ord. Mange knekker nå bokstavkoden på egen hånd, det ser ut å henge sammen med det generelle modningsnivå.

Personlig og sosial adferd Atferden preges av den generelle "kantetheten". På samme måte som de har vanskeligheter med sine motoriske impulser klarer de heller ikke av de sosiale og personlige relasjonene. Samtidig som de kan være fulle av trøst og vennlighet overfor sine omsorgspersoner og ser ut til å erkjenne sin avhengighet så sier de på samme gang nei til hjelp fra den kanten. De er samtidig udiplomatiske, og har ikke noen særlig empatisk holdning i forhold til andre. De vil ofte være først og best, noe som ofte leder til konflikter med kamerater og søsken. Her beskrives mye av den atferden som lærere tidligere meldte til PP-tjenesten som "skoleumoden adferd", men også den adferd som bidro til avslag på søknader om før tidlig skolestart for intellektuelt oppvakte 6-åringere. Nå er det gått over til å bli en pedagogisk utfordring i 6-års klassene.

Den seksuelle utvikling I 5 - 6 årsalderen er det ikke uvanlig at spesielt gutter danner grupper som masturberer sammen og opplever orgasme. Noen vil fortelle andre barn hva de gjør og at de liker det. Langfeldt peker på at jenter kan ha det vanskeligere enn gutter på grunn av et mye mer begrenset seksuelt ordforråd enn gutter. De har ikke heller noen ytre tegn på at de blir seksuelt opphisset slik som guttene. Han anbefaler at jentene bør få hjelp med verbaliseringen og anbefaler at de får beskrevet orgasmen som: "en intens kilende fornemmelse, hos noen som en serie lystbetonte rykninger i underlivet. -Etterpå har man en herlig følelse av avspenning".

I nesten alle kulturer er det vanlig at barn danner subkulturer som de voksne holdes utenfor. I mange barnemiljøer er det alminnelig at det dannes seksuelle subkulturer med tilhold på en løe, kjellerrom eller hule, hvor de samler pornoblader etc. I en slik seksuell subkultur foregår det mange viktige prosesser, og det er viktig at voksne kan vise respekt for denne viktige delen av barnekulturen. Langfeldts uttrykker også bekymring for hvordan denne viktige delen av barnekulturen, *på barns premisser* skal kunne ivaretas og føres videre i den moderne utviklingen.

8. Syv-årsalderen

Dette var til helt nylig alderen hvor barna begynte på skolen og som tidligere nevnt er dette ikke et tilfeldig valgt tidspunkt. Det er klart at "skolemodningsbegrepet" i de skandinaviske land har hatt en helt annen betydning enn f.eks. i Storbritannia og Frankrike.

De krav til adferd, motorikk, oppmerksomhet og konsentrasjonsevne, minnespenn (nå skal de klare å huske en rekke på 5 tall) og begreper etc. som knytter seg til den lange

rekken av skolemodningsdiagnostiske verktøyer, har bidradd til en omfattende kartlegging av modningsnivå og variasjonsbredde i 7-årsalderen.

Denne alderen preges sammenliknet med 6 årsalderen av en større ro og færre motsetningsforhold. 7-åringen er ofte en god lytter og evnen til å konsentrere oppmerksomheten i en bestemt retning er vesentlig forbedret.

Motorisk utvikling Motorisk er fortsatt 7-åringen aktiv men har fått en større forståelse for farer, eksempelvis i forhold til trafikken, og er forsiktigere enn 6-åringen. De klatrer ikke lenger hvor høyt som helst i et tre, bedømmer treets høyde innen de klatrer opp og prøver bærekraften i grenverket.

Den forbedrede kroppsbalansen leder til fremgang i aktiviteter som krever asymmetrisk kroppsbalanse, fotball men også andre idretter, lek med pil og bu. Hoppe strikk og ballspill er andre populære aktiviteter som krever god balanse og koordinering.

Adaptiv adferd Her betyr skolen meget for de fleste barn, og det er en stor utfordring for det pedagogiske miljø å realisere læreplanens målsetting om tilpasningen til det enkelte barns evner og anlegg. Selv om variasjonene er store, og det er nå blir tydelig at miljøfaktorer har stor innvirkning på kunnskapsnivå, holdninger til intellektuelle utfordringer og verdensbilde, så kan vi fortsatt merke noen generelle trekk. Generelt sett preges 7-åringen av et mer realistisk syn på omverden. Fantasien blir mer reflekterende og selv om fantasilekene fortsetter, så får de en struktur og et virkelighetspreg. De velger stoff fra filmer, serier eller dramatiske begivenheter som tema for leken. De klarer å vurdere situasjoner og kan glimte til med en viss selvkritikk som hjelper dem å bremse opp lekeaktiviteter som tenderer å gli ut.

Barnet går nå inn i det Piaget kaller den konkret-operasjonelle perioden, Den preges av at det i denne perioden dannes en ny og grunnleggende struktur som muliggjør den operasjonelle tenkningen - en mer "fullstendig logikk". Tenkningen blir også reversibel og de blir i stand til å vurdere begreper som mengde, volum og vekt uavhengig av ytre form. De blir altså i stand til å forstå konstansbegrepet fullt ut, noe man mener er en forutsetning for å forstå de tallbegreper og regneoperasjoner som de møter i de første skoleårene. Den reversible tenkningen er nødvendig for å forstå regneoperasjoner som "ta 3 - legg til 2 - ta vekk 2, så er du tilbake til utgangspunktet. Å forstå hva: = , "er lik", innebærer både identitesstruktur; at det som står på hver side har lik verdi, og kompensasjonsstruktur; at likhetstegnet bare er gyldig om vi gjør de samme forandringene på hver side. Selv om tenkningen er operasjonell er den fortsatt knyttet til ytre, konkrete eksempler som handlinger, observasjon og bilder. To andre strukturer som

dannes i denne perioden er evnen til å klassifisere og ordning i rekkefølge, dette gjør at begreper nå kan systematiseres i over og underordnede begreper. Ordningen i rekkefølge forutsetter transitive slutninger: Hvis Lisa er større enn Anne, og Anne er større enn Risten-Berit, hvordan er da størrelsen mellom Lisa og Risten Berit? I den konkrete operasjonelle perioden klarer barnet det hvis det illustreres med bilder eller figurer, men skal de klare det verbalt må de ha kommet inn i det neste stadiet, den formaloperasjonelle perioden. (Imsen 1995)

Språklig adferd Her dominerer nå skoleaktivitetene lesing og skriving. Den muntlige fremstillingen innordnes nå i nye og delvis mer strukturerte former etter hvert. I mange skoler møter elevene engelsk som første fremmedspråk, og de opplever det som en spennende utfordring.

Personlig og sosial adferd Den økende kritiske sansen og refleksjonene kring ting og mennesker kan innebære at 7-åringen kan oppleve en viss konflikt i forhold til omgivelsene. Det kanskje ikke er så merkbart på grunn av den relative mykhet og sensibilitet som preger fasen, men derfor veldig viktig å være oppmerksom på. I fellesskapet tar barnet imot mer en det gir.

Sansen for etiske verdier og forholdningsmåter begynner å utvikles - spilleregler får en annen og større betydning enn tidligere. De evner å ta stilling til bra og dårlig i venneflokket, og også i den egne atferden. Gesell peker på at gråten har fått et annet preg enn den barnslige gråten, den kommer mere innenfra, fra en såret følsomhet. Selv om holdninger etter hver forandres, så synes fortsatt de fleste i denne alderen, å unngå å gråte åpent.

De sosiale opplevelsene blir mer intense og mer bevisst. Barna begynner å tilegne seg familiens moralbegreper og atferdsmønstre, viser en viss vilje til å hjelpe til, føle plikt og ansvar, selv om utholdenheten ikke er stor.

Læreren blir en ny autoritet som kan by på alvorlig konkurranse i forhold til foreldrene om barnets tillit. Det er meget viktig hvordan læreren møter sine elever, selv om barna tidligere møtt andre samfunnsrepresentanter i form av førskolelærere, så befinner seg barna nå i en spesiell periode. De er særlig mottakelige for vennlige kontakter og det er vesentlig at læreren møter elevene på en adekvat måte. Det er også meget viktig å være observant slik at ikke mobbeatferd får gå upåaktet hen!

9. Åtteårsalderen

Den ofte forsiktede og avventende holdning som 7-åringene møtte omverden er nå byttet i en med robust holdning både sjelelig og fysisk. De er tilpasset skolehverdagen og føler seg suverent overlegne nybegynnerne. Kameratene begynner nå å spille en mer fremtredende rolle og de opptrer mye sikrere både i forhold til kamerater og voksne. Dette gjør også at de med stort mot kaster seg ut i nye utfordringer. Det er med stor iver som de utvider sin verden på alle kanter.

I sine voldsomme aktiviteter tenderer de ofte å være påfallende slurvete. Individuelle forskjeller har også vist seg tidligere, men nå pleier de å bli mer markante og stabile. Dette gjelder også forskjellene mellom gutter og jenter.

Motorisk utvikling 8-åringen viser her et allment høyt oppdrevet tempo. Bevegelsene flyter lettere og mykere. Man kan merke at mange 7-åringer holder blyanten i et spent grep nede ved spissen mens den økte motoriske modningen gjør det mulig for 8-åringen holde lenger opp og med et mere avspent grep. På samme måte er det med kroppen ellers også. Gangen blir friere og mer rytmisk, og kroppsbevegelsene oppleves mer bevisst, hvilket er til videre hjelp i sportslige aktiviteter.

Adaptiv adferd Her skjer både utvidelse og fordypning, 8-åringen begynner å ane og forstå sammenhenger som tidligere opplevdes som fragmentariske. De klarer bedre å se likheter og forskjeller hos mennesker og ting og ettertenksomheten hos 7-åringen er i mangt blitt erstattet av bestemt stillingstagen. De kan også skille klarere mellom fantasi og virkelighet. Selv om 8-åringen også kan bli grepet av en urimelig redsel for mørke, eller farlige dyr, så makter de på en helt annen måte enn 6-åringene å mobilisere krefter til å bekjempe sin frykt. De er imidlertid fortsatt sterkt avhengige av den trygghet som omsorgspersonene kan gi.

De begynner nå å forstå at ting er upersonlige, de får større forståelse for naturlovene, tenkingen blir mindre animistisk men den drøyer fortsatt kvar. Erfaringer viser at Piagets eksempel fortsatt er aktuelt. Han beskriver en samtale med en 8 ½-åring om hvorvidt tingene hadde liv. Gutten svarte at ting ikke hadde følelser, men på spørsmål om pulten ville føle noe hvis den gikk i stykker var svaret ja!. Hvorfor da? jo, den går jo i stykker! (Sandstøm 1961)

Ellers preges tenkningen av en større fleksibilitet, - "fra enveiskjøring til toveiskjøring". 8-10 åringene er opptatt av hvordan ting henger sammen. Gunn Imsen (1995) beskriver det som "virkelighetsfanatisme" - å vite hvordan ting "virkelig henger sam-

men” Hun kritiserer i denne beskrivelsen, Piagets teori. Det er klare kjønnsforskjeller i realfagsinteressser i denne alderen, men teorien forklarer ikke hvorfor så mange jenter ser ut til å slutte opp med å være “nysgjerrig på verden” Hun konkluderer med at det kan ha sin grunn i situasjons- og tradisjonsbundne spill som styrer elevenes tenkning og peker på at det ikke går noen entydig vei fra Piagets teori til elevenes faktiske adferd.

Språklig adferd På dette området er det fortsatt en betydelig ekspansjon. 8-åringen viser noe av den samme språkgleden som 4-åringen. De er oppmerksomme på nye ord, ikke minst inntrykk fra engelsk i popmusikk og video/filmer. Morsmålet bruker de på en nesten voksen måte med god uttale og grammatikk. Slang er et resultat av nye selvstendige sosiale kontakter. Barn som flytter, utenlands eller til andre dialektområder, kan vise en meget hurtig språktilpasning. Ofte skjer det, at de i begynnelsen snakker lite med sine omgivelser, for så etter 1-2 måneder nesten direkte snakke den nye dialekten eller språket. Man kan si, att etter hvert så opplever barna vanligvis “kameratmålet” som viktigere enn “morsmålet”. (En fin beskrivelse av dette finner vi i Grete Haagenruds fortellinger om Sofie og Katrine (1991) som er fine høytlesingsbøker på dette alderstrinnet, spesielt om man arbeider med innflyttere og flyktningebarn).

Personlig og sosial adferd Den sterke aktiviteten spiller her en betydelig rolle sosialt. De vil gjerne være sammen med de voksne hjemme, men er også mye mer krevende i forhold til dem. 8-åringene vil både gi og ta til seg viten. Det er ikke bare spørsmål om den fysiske nærheten men de strever også etter et samspill som skal gi dem innsikt i de voksnes verden.

8-åringene begynner også å gjennomskue voksnes påtatte ufeilbarlighet og allvitenskap. De kan more seg med å stille spørsmål om ting de har greie på, men vet at foreldre og lærere *ikke vet*. De søker nå kontakter utenfor hjemmet og er aktive i kammeratgrupper. Gjengene holder dog bare sammen kort tid, de er ennå ikke modne for innviklede sosiale regler og konvensjoner. Djerve og friske improvisasjoner forekommer, og de engasjerer seg på ulike hold. Ikke noe er for vanskelig. Iblant kan luften gå ut fullstendig, men oppdagelsesgleden er der på ny. Det er skrevet en rekke morsomme barnebøker som tar 8-åringene på kornet ("Gummitarzan", Kirkegaard, 1988).

Selv om 8-åringene har kvar en stor porsjon uforfalsket barnslighet så er de ikke lenger noe lite barn. Gesell sammenfatter alderstrinnet på følgende måte: Når 8-åringen er som best utstråler hun/han en glede over livet, toleranse i sine sympatier, er liberal i sin iver

å utforske det ukjente at det burde være et meget lovende utkast til den voksne karakter!

10. Ni-årsalderen

Her har barnet kommet et godt stykke fremover i utviklingen og atferden er blitt meget differensiert. Det fører til at vi får det alt vanskeligere å komme med generelle beskrivelser. Åse Gruda Skard viser her på noen forhold som synes å være av betydning for utviklingen i denne perioden.

Fordi samarbeidet mellom barna og samfunnet øker, så skjerpes også konfliktene. Dels kan også vansker som har sin rot i tidligere år gjøre seg gjeldende, og samfunnet reagerer ikke bare positivt på den "superlative" alder som Gesell beskriver foran. Man kan akseptere dem men også finne på å mislike og straffe deres iver i å utfordre og utforske verden. Voksne mener ikke bare at de er "*umulige unger*", men vil også stenge veien for dem gjennom forbud regler og straff, m.a.o. sette grenser og drive oppdragelse. Dette er tanker som også kommer frem i skoledebatten om hvordan kreativiteten og pågangsmotet etterhvert kveles av utdanningssystemet.(Gruda Skard 1964)

Gesell fokuserer barnet, og hans nøkkelord for denne alderen er "selvmotivasjon". Han mener med dette en utviklet evne til å ta tak i ting og problemer på eget initiativ. Det er et nytt og voksent trekk i barnets adferd å prøve å bli klar over sine egne evner, og få dem til å virke for sitt eget beste. Dette vil komme til uttrykk på forskjellige personlighetsområder. Mye mer enn 8-åringen har styrket sin posisjon i forhold til omgivelsene og befri seg fra gruppepress og de voksnes styring. Er det disse selvstendighetsbestrebelsene som de voksne ikke kan fordra og som derfor leder til konflikter, eller finnes det ikke rom for 9-åringene å tilfredsstille sine naturlige bestrebelsene i vår moderne verden? De vill ha og trenger sin modning, sin uavhengighet og respekt for sin integritet. Samtidig er de fortsatt avhengige av omsorgspersoner som kan gi dem tid og oppmerksomhet.

Motorisk utvikling Her har interessen for de motoriske utfordringene blitt enda mer bevisste. 8-åringenes bevegelseiver og mobilitet i praktisk talt alle retninger har begrensats i høyre grad. Tempoet kan fortsatt være høyt oppdrevet, men er nå blitt mere kontrollert. Koordineringen mellom øye og hånd er nå nådd en enda høyere grad av beherskelse og begge hender kan arbeide uavhengig av hverandre,. De kan også bruke fingrene mere fritt og allsidig. Et resultat av dette kan man se av de opprullede hjørnene

i skolebøkene, en lek med fingrene som ikke var mulig tidligere, og en alminnelig forekommende "fingerklå" kan irritere omgivelsene.

Adaptiv adferd Den adaptive utviklingen markeres, ikke minst vurderinger og egne normsystem som nå vokser frem. 9-åringen vil gjerne tenke over og organisere en oppgave før hun/han går igang med den. Disse forsøkene på en metodisk fremgangsmåte gir dem gjerne en voksen holdning og det er viktig at de blir møtt med alvor og respekt. De liker å samle og kategorisere. 9-åringene er generelt sett opptatt av å fullende sine ferdigheter og kan øve og øve om og om igjen. (fotballen, slåball, dansetrinn...osv.)

Språklig adferd Språket er ikke lenger så boblende som før ett år siden. Ikke sjelden kan man notere en tilbakegang til grammatikalsk feilaktige vendinger (eller kan det være uttrykk for språklig eksperimentering?) Språket blir nå mer og mer et verktøy i kritisk tenkning, og et middel for å uttrykke følelser. Tidligere har det forekommet forsøk på hemmelige språk men nå blomstrer interessen for koder, "spionskrift" og lignende. Eventyralderen er nå over og interessen for tegneserier og realistiske fortellinger øker. Her ser det ut som om lesevanene har endret seg fra den tidligere såkalte "Robinsonalderens" gutte-, jente- generelle eventyrbøker til fordel for video, som nå har gjort sitt inntog på bibliotekene. J.D. Rowlings Harry Potter - bøker tar på ny opp det typiske tema, og føyer seg inn i en klassisk tradisjon med debut i denne aldersklassen!

Personlig og sosial adferd Her har også skjedd en modning som kan registreres i en fastere og mer integrert forholdningsmåte. Denne utviklingen når sitt optimum i 10-årsalderen. 9-åringer kan vise en markant kritisk holdning mot andre, men også mot seg selv. Her har man på psykologhold (PsykologTidningen nr 6;1989) diskutert om man i dag kan se en forandring mot en mer generell samfunnsmessig glidning i retning av en narsissistisk kultur som mangler dette selvkritiske aspekt. (Jfr. også "borderlineproblematikk).

9-åringene viser seg ofte å være følsomme overfor forelder- og autoritetsholdninger som de oppfatter enten som altfor beskyttende, eller enda verre, nedlatende. De setter pris på sitt hjem men viser samtidig en sterk trang til å skape seg en egen posisjon. Det blir viktig at barnas behov for selvstendighet, likevel som deres behov for hjelp og trøst, skal møtes med forståelse fra omsorgspersonene. I denne alderen fordypes selvstendighetsbehovet i forhold til hjemmet og oppleves nå mere bevisst. Kameratene betyr tidvis mer enn foreldrene og det kan være viktigere å dra på tur med idrettslaget eller skolekorpset, enn å bli med foreldrene på tur.

I denne perioden dannes det ofte en dyp sosial kløft mellom kjønnene. Gutter og jenter holder sammen i forskjellige gjenger og de utvikler nokså hånlige attityder i forhold til hverandre ("jentelus"). Behovet for å identifisere seg med kamerater øker opp gjennom årene og tar seg nå fastere uttrykk. Man klær seg likt, snakker likt, vil ikke skille seg ut. Parallelt med dette utvikles også behov for å være alene, eller sammen med bare en kamerat.

Gesells bilde av 9-åringen er temmelig lys, men hvor finnes da de trekk som gjør alderen så vanskelig i de voksnes øyne? Sannsynligvis er det først og fremst behovet for selvstendighet og uvilligheten å innrømme avhengighet. Disse karaktertrekkene leder iblant til opprør, men dette kan også skje gjennom tilbaketrekking som også er en måte å unnsnippe press, en annen metode er å gripe til somatiseringer som ikke heller er uvanlige i denne perioden.

11. Ti-årsalderen

For Gesell innleder 9-årsalderen slutfasen i den utviklingssekvens som begynner etter 5-årsalderen. Ved 10-årsalderen oppnår barnet en integrering og avrunding som også utmerker 5-åringen. I 5-åringens tilfelle kan tilfredsheten og tilpasningen til sin egen lukkede og selvtilsrekkelige verden sees som et sluttprodukt. For 10-åringen så peker denne gode og harmoniske likevekt frem mot en tilpasning til voksenverden. Det har siden lenge vært en allmenn oppfatning om at 10-års alderen er en uvanlig lykkelig alder (jfr. latensperioden i psykoanalytisk teori). Dette ser ut å stemme for guttenes vedkommende. I jentemiljøene viser det seg imidlertid at det ofte foregår maktkamp og raffinert mobbing som gjør at det kan være grunn til å moderere denne forestillingen.(se for eksempel Margareth Atwoods: Cats eye)

Mestringen av en rekke ferdigheter kommer til uttrykk på ulike måter. 10-åringene kan opprettholde en samtale, uten å avbryte det de holder på med. Den personlige organiseringen er gjennomgående mer fleksibel, og holdningene visavi omverden preges av den samme fleksibilitet. 10-åringer råder også over en ikke ubetydelig sosial intelligens, det er viktig at man oppdager den og passer på den, slik at den kan benyttes for å bygge videre på de fundamentale verdiene som vidsyn og toleranse.

Gesell mener i motsetning til Charlotte Bühler, som hevdet at gutter og jenter var mer lik hverandre i 10 årsalderen enn i noen annen alder, at en 10-årig jente er definitivt forskjellig fra en 10-årig gutt, selv med samme sosiale bakgrunn og erfaring. Han beto-

ner jentenes bedre psykiske balanse, sosiale modning og interesse for relasjoner mellom mennesker.

I forhold til denne alderen synes uenigheten ulike forskere imellom øke. det er kanskje ikke så overraskende. For hvert år har en allerede fra begynnelsen komplisert organisme blitt altmer differensiert og komplisert

Den siste fasen i Piagets inndeling er den *formal-operasjonelle perioden* som ansees starte i 11-års alderen. Disse operasjonene er en forutsetning for at vitenskapelig tenking skal være mulig. De evner til å stille opp hypoteser, trekke praktiske konsekvenser av disse og så teste ut dem. Tenkningen dreier seg ikke lenger om å manipulere internaliserte handlinger, men å manipulere ideer og antakelser på fritt grunnlag. De nye strukturene står på egne bein, uavhengig av konkret støtte. Han har som tidligere nevnt, etter hvert modifisert sin teori angående dette stadiet.

12. REFERANSER

- Atwood, Margaret: *Katteøyet*. Oslo, Aschehough 1994
- Donaldson, Margareth.: *Hur barn tenker*. Lund 1978
- Gesell, Arnold & Frances Ilg: *Barnens värld och vår* Stockholm 1954
- Gesell, Arnold & Frances Ilg: *Barn -åren fem till tio*. Stockholm 1959
- Hinde, R.A. and Spencer-Booth Y.: The behaviour of socially living rhesus monkeys in the first two and half years” *Animal behaviour* 15, 169-196, 1967.
- Haagenrud , G.: *Sofie og Kathrine*. Oslo 1991, Gyldendal Norsk Forlag 1991
- Imsen, G.: *Elevens verden. Innføring i pedagogisk psykologi*. Oslo: Tano 1991
- Kirkegaard, Ole Lund: *Gummi-Tarzan* (mfl. bøker i samme sjangre), Oslo: Gyldendal 1988
- Langfeldt T.: *Har du lyst har du lov. Om barns seksualitet*. Oslo: Cappelens Forlag a.s. 1986
- Lewis, W.C.: “Coital movements in the first year of life” *Int. Journal of Psychoanalysis* 46, 372-374, 1965.
- Møhl, B., M. Schack: Individets utvikling belyst psykodynamisk. i *Psykologiboken*. red M. Brørup, L. Hauge og U. Lyager Thomsen, Oslo: Universitetsforlaget, 1994
- Piaget, J: *The construction og reality in the child*. New York: Basic Books 1954
- Rowling, J. K. *Harry Potterbøkene*, Norsk oversettelse. Damm Ex Libris: Oslo
- Sandstøm, C.I.: *Barn- och ungdomspsykologi*, Stockholm 1961
- Schjetne, Eva C. *Psykologikompendium I*. HIF - undervisning 2000
- Skard, Åse Gruda: *Vanliga problem med vanliga barn*. Stockholm 1964
- Sommerschild, H., B. Grøholt: *Lærebok i barnpsykiatri* Oslo: Tano1989
- Stern, Daniel N.: *Spädbarnets interpersonella värld ur psykoanalytiskt och utvecklingspsykologiskt Perspektiv*. Stockholm: Natur og Kultur 1991
- PsykologTidningen nr 6; 1989 “*Mot en ny personlighetstype*” Leder